

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 2 för ämneslärarprogrammet gymnasieskolan

Avancerad nivå

Falskt alarm! Inga terrorister!

**Muslimska stereotyper i svenska kriminalserier, ungdomars
identitetsskapande och undervisning om islam**

Författare: Hanna Romelin
Handledare: Tomas Axelson
Examinator: Gull Törnegren
Ämne/huvudområde: Religionsvetenskap
Kurskod: RK3044
Poäng: 15 hp
Examinationsdatum: 2021-06-04

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract:

The purpose of this thesis is to analyze and discuss negative stereotypes of Muslims and supposed Muslims in fictive images and theorize what impact such images have on Muslims' concept of the self. The purpose is also to discuss what consequences this can have for the multi-cultural classroom. To fulfill this purpose, five questions were created. The first one was to examine what ethnicities and nationalities appeared amongst the perpetrators in two Swedish series of criminal fiction and if some appeared more frequently than others. The second question was to see how Muslim perpetrators was portrayed and the third question was to examine how other Muslim characters was portrayed. The fourth question was to see if there were any differences in the portrayal of Muslim characters over time. The answers of the initiating four question acted as the ground for the fifth and final question: How can the conceptualization of the self be affected by the images of Muslims and what didactical relevance might it have for the multi-cultural classroom? The studied material consisted of 85 movies from two Swedish criminal series, Wallander and Beck, which were produced during the 1990s, 2000s and 2010s.

The reached conclusion is that the tendency for the filmmakers to portray Muslims as perpetrators is strengthened after 2001 and that Muslim characters often is portrayed as refugees, Islamic fundamentalists, criminals, and oppressed women. The study also shows that the film producers seem to be aware of the established negative stereotypes of Muslims and chooses to use them maybe to mislead the audience in order to amaze the viewer when the true perpetrators are revealed and/or to question the fairness of the stereotypes. The empirical material indicated that Muslim student's self-image is affected by the conflict between the perceived reality and the negative image that prevails in Swedish society and the Muslim students experience a vulnerability in Swedish multicultural classrooms.

Nyckelord: Religionsdidaktik, identitet, islamofobi, stereotypisering, kriminalserie, orientalism

Innehåll

1. Inledning.....	6
1.1 Syfte.....	7
1.1.1 Hypotes	7
1.1.2 Frågeställningar	7
2. Metod och Material	8
2.1 Material.....	8
2.1.1 Avgränsning.....	8
2.2 Metod.....	9
2.2.1 Genomförande	9
3. Teoretisk bakgrund.....	10
3.1 Orientalism och islamofobi	10
3.2 Fiktionsfilm, jagets självbild och identitetsformering	11
4. Tidigare forskning	12
4.1 Muslimers representation i media i stort	12
4.2 Muslimers representation i fiktionsfilm	14
4.3 Muslimers uppfattning om fiktionsfilmens stereotypisering.....	15
4.4 Muslimska ungdomars identitetsskapande och undervisning om islam	16
5. Analys.....	17
5.1 Frågeställning 1: Gärningsmännens etnicitet och nationalitet.....	17
1990-talet.....	18
2000-talet.....	18
2010-talet.....	19
Förändringar i val av gärningsmän över tid	19
5.1.1 Svar på frågeställningen – Vilka etniciteter och nationaliteter förekommer bland gärningsmännen i en tidsserie av kriminalfiktionsfilmer producerade 1990-2019 och finns det vissa som förekommer mer frekvent än andra?.....	19
5.2 Frågeställning 2: Framställningen av muslimska gärningsmän.....	19
Hedersvåld och hederskultur	20
Gängledaren.....	21
Islamistisk terrorism.....	21
Ett öga för ett öga	22
5.2.1 Svar på frågeställningen – Hur framställs muslimska gärningsmän?.....	23
5.3 Frågeställning 3: Framställningen av muslimska karaktärer annat än som gärningsmän.....	24
Muslimer som försvarslösa flyktingar	24
Muslimer som kriminella	25

Islamistiska fundamentalister och terrorister	26
Muslimska kvinnor	27
5.3.1 Svar på frågeställningen – Hur framställs muslimska karaktärer annat än som gärningsmän?.....	28
5.4 Frågeställning 4: Förändringar i framställningen av muslimska karaktärer över tid. 29	
1990-talet	29
2000-talet	29
2010-talet	29
Försök att bryta mot stereotyper	30
Samhällsrelevanta aspekter.....	31
5.4.1 Svar på frågeställningen – Går det att se förändringar i framställningen av muslimska karaktärer över tid?.....	32
5.5 Den mediala bildens påverkan på muslimers självbild och dess didaktiska relevans för det mångkulturella klassrummet.....	33
5.5.1 Svar på frågeställningen – Hur kan individens självbild tänkas påverkas av den mediala bilden av muslimer och vilken didaktisk relevans kan det innebära för det mångkulturella klassrummet?	36
5.6 Resultat	38
6. Diskussion.....	39
6.1 Resultatdiskussion.....	39
6.2 Metoddiskussion	40
6.3 Förslag på framtida forskning	41
7. Sammanfattning.....	41
Referenser	43
Filmografi	45

1. Inledning

Film och filmtittande utgör en betydande del av svenskens vardag. Enligt en undersökning utförd av Svenska Filminstitutet baserade på siffror från 2007, 2011 och 2013 så tittar Sveriges befolkning på 80 filmer i snitt per person och år. Den grupp som tittar på film i allra högst utsträckning är gruppen 16–19-åringar, alltså gymnasieelever.¹ Bara under de senaste 10 åren har film dessutom blivit alltmer lättillgängligt genom de växande streamingtjänsterna² och det är tonåringarna som dominerar tittarsiffrorna även där.³

Förutom att agera som underhållning, fyller filmen en annan viktig roll i våra liv. Filmen – tillsammans med andra typer av saga- och historieberättande medier – fungerar som byggstenar i vårt personliga identitetsskapande redan från det att vi är barn och fortsätter så upp i vuxen ålder.⁴ Filmen fungerar även som ett fundament för självreflexion och som ett medel att processa existentiella frågor.⁵ Engagemanget för filmens karaktärer kan inverka på filmtittaren på ett sådant sätt att upplevelsen av den egna självbilden och drömmen om hur man vill vara som person påverkas.⁶ Därför är det av stor vikt att vi faktiskt känner igen oss i de karaktärer som visas i film och just underrepresentationer och även negativa stereotypiseringar av minoritetsgrupper och framförallt muslimer har länge pekats ut som ett stort problem i bland annat Hollywoodfilmer.⁷ Film och annan media påverkar inte bara på individnivå utan även samhället och samtidens syn på verkligheten och i förlängningen vad som är ”sant”.⁸ Om en negativ stereotypisering av muslimer och islam etableras i Hollywoodfilmer är det negativt och diskriminerande mot gruppen muslimer.

Ett annat bekymmer är det som kallas för ”whitewashing”. ”Whitewashing” tar sig ofta uttryck på så sätt att filmskapare som alternativ till att anlita skådespelare av den etnicitet som ska porträtteras i stället väljer att använda sig av vita skådespelare, och det är inte ovanligt att resultatet blir en både kränkande och negativ stereotypisering. Ett exempel kan man se i *Breakfast at Tiffany's* där Mickey Rooney med löständer och smink ska föreställa den något aggressiva och tramsiga Mr. Yunioshi från Japan. Man kan dock se förbättringar i flera avseenden när det gäller mer nyproducerade filmer. Negativa skildringar av exempelvis rasifierade personer och asiater har blivit alltmer kritiserade vilket har lett till mer heterogena filmskapelser än tidigare. En grupp som dock fortfarande tycks uteslutas från denna inkludering är muslimer.⁹

Vad en sådan exkludering av en hel folkgrupp kan leda till beskriver Lucy Ward i artikeln *From Aladdin to Lost Ark, Muslims get angry at "bad guy" film images*. Hon menar att de negativa skildringar som har gjorts om muslimer i film har lett till en ökad islamofobi i samhället.¹⁰ Denna trend kan man även se i Sverige. I en skolundersökning från 2004 som undersöker främlingsfientliga tendenser bland skolelever framkommer det att den grupp av elever som känner sig mest utsatta är muslimer.¹¹ Två år senare genomfördes en annan undersökning där en fjärdedel av de muslimska

¹ Svenska Filminstitutet, *Publikens förändrade beteende om filmkonsumtion i olika målgrupper*, 2014 s.3

² Svenska Filminstitutet, *Utbudet på den svenska vod-marknaden*, 2019 s.4

³ Svenska Filminstitutet 2014 s.3

⁴ McAdams, Dan P., *The stories we live by: personal myths and the making of the self*, Guilford Press, New York, 1997 (1993) s.5

⁵ Axelson, Tomas, *Förtätade filmögonblick: den rörliga bildens förmåga att beröra*, 1 uppl., Liber, Stockholm, 2014 s.14

⁶ Axelson 2014 s.142-150

⁷ Shaheen, Jack G., *Reel bad arabs: how Hollywood vilifies a people*, Arris, Moreton-in-Marsh 2003 s.27-28

⁸ Axner, Marta, *Representation, stereotyper och nyhetsvärdering – rapport från mediananalys om representationer av muslimer i svenska nyheter*. Centrum för forskning om religion och samhälle. Uppsala Universitet 2015 s.5

⁹ Shaheen 2003 s.27-28

¹⁰ Ward, Lucy. From Aladdin to Lost Ark, muslims get angry at 'bad guy' film images. *The Guardian*. 2007-01-25

¹¹ Berglund, Jenny, Islam som resurs? i Lövheim, Mia, Lövheim, Mia & Bromander, Jonas, *Religion som resurs: existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*, Artos, Skellefteå, 2012 s.267

skolungdomarna uppgav att de någon gång hade blivit utsatt för en kränkande behandling.¹² Detta kan innebära stora didaktiska utmaningar i det mångkulturella klassrummet. I grundskolans läroplan står i syftet för religionskunskap:

Genom undervisningen ska eleverna ges förutsättningar att kunna tolka kulturella uttryck med anknytning till religiösa traditioner. Eleverna ska också ges möjligheter att utveckla kunskap om hur man kritiskt granskar källor och samhällsfrågor med koppling till religioner och andra livsåskådningar.

Undervisningen ska stimulera eleverna att reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt. På så sätt ska undervisningen skapa förutsättningar för eleverna att utveckla en personlig livshållning och förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.¹³

Ett sätt för lärare att uppnå detta syfte kan vara att analysera och diskutera populärkultur såsom fiktionsfilmer där negativa stereotypiseringar är vanligt förekommande.

1.1 Syfte

Det övergripande syftet är att problematisera och analysera en negativ stereotypisering av muslimer och förmodade muslimer¹⁴ i vårt samhälle. Detta syfte vill jag bryta ner och operationalisera genom att i en första del av min undersökning göra en granskning av fiktionsbilder av muslimer. Den andra delen är att diskutera hur fiktionsgestaltningen av muslimer kan komma att influera individens självbild och vad detta i sin tur kan komma att få för konsekvenser i det mångkulturella klassrummet.

1.1.1 Hypotes

Min hypotes är att fiktion i form av kriminalseriers val av gärningsmän kommer att förändras med tiden och följa globala händelseförlopp. I de fall där kriminalserierna sträcker sig så långt tillbaka som till 90-talet finns det skäl att anta att individer med en östeuropeisk härkomst kommer att vara överrepresenterade som gärningsmän mot bakgrund av kalla kriget under efterkrigstiden fram till Berlinmurens fall 1989. På samma grunder ponerar jag att gärningsmän med muslimsk och/eller förmodad muslimsk härkomst kommer att förekomma mer frekvent som antagonister under de filmer som producerades under 2000-talet mot bakgrund av terrorattentatet 11 september 2001.

För att pröva min hypotes och för att kunna uppnå mitt övergripande syfte har jag valt att bryta ned problembilden till fem frågeställningar som jag avser att besvara i min undersökning.

1.1.2 Frågeställningar

1. *Vilka* etniciteter och nationaliteter förekommer bland gärningsmännen i en tidsserie av kriminalfiktion producerade 1990-2019 och finns det vissa som förekommer mer frekvent än andra?
2. *Hur* framställs muslimska gärningsmän?

¹² Berglund 2012 s.267

¹³ *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, Skolverket, Stockholm, 2011

¹⁴ Hädanefter kommer endast uttrycket muslimer att användas i texten men det är muslimer och förmodade muslimer som avses.

3. *Hur* framställs muslimska karaktärer annat än som gärningsmän?
4. Går det att se *förändringar* i framställningen av muslimska karaktärer över tid?

Svaret på de första fyra frågorna kommer att ge underlag för den femte frågan som är mer teoretisk och didaktisk.

5. Hur kan muslimska elevers självbild tänkas påverkas av den mediala bilden av muslimer och vilken didaktisk relevans kan det innebära för det mångkulturella klassrummet?

2. Metod och Material

I det här kapitlet följer en genomgång av det utvalda materialet som kommer att analyseras i undersökningen, vilka avgränsningar som har gjorts och vilka metoder som kommer att användas.

2.1 Material

I val av empiriskt underlag för att svara på mina frågeställningar har jag följt vissa kriterier som har att göra med samhällets förändringar över tid samt en idé om att deckargenren innehåller roller som förövare och offer på ett tydligt sätt. Jag har därför valt att granska två svenska kriminalserier, *Beck* (1967–2021) och *Wallander* (1994–2013) för att undersöka hur man i dessa serier har valt att porträttera muslimer. Anledningen till att det är just kriminalserier och inte andra filmer som granskas kan främst motiveras av tidsaspekten. De två serierna som har valts ut utspelar sig över en lång tidsperiod, varav Beck utspelar sig över hela sju decennier. Motiveringen till varför det är just svenska kriminalserier som har analyserats beror på att det saknas tidigare forskning inom området som gäller just svenska filmproduktioner i en svensk kontext.

En av aspekterna med studien är att undersöka om det går att se förändringar i val av gärningsmän och skildringen av muslimer över tid. Den långa inspelningsperioden med i stort sett oförändrade karaktärer som huvudpersoner i samma kontext ger en god möjlighet att se eventuella förändringar som kan kopplas specifikt till vilken tidsperiod i vilken filmen är skapad. De flesta kriminalserier är dessutom uppbyggda på ett sådant vis att poliserna i varje film tacklar nya brottsfall med nya gärningsmän vilket gör att författarna av filmmanuset hela tiden måste skapa nya rollfigurer, hotbilder och antagonister. I mina ögon ger det ett ypperligt tillfälle att se hur frekvent filmskaparna väljer att skildra specifika karaktärer - i det här fallet muslimer - och vilka individer det är som får agera hotbild. En annan intressant aspekt, om än inte lika betydelsefull är att deckargenren Nordic Noir som har ursprung i Skandinavien är internationellt känd, främst vad gäller litteratur, och där är Sjöwall och Wahlöös Beckserie och Henning Mankells Wallanderserie (som filmatiseringarna är grundade på) klassiker.

2.1.1 Avgränsning

I undersökningen analyseras totalt 85 filmer varav 41 filmer kommer från serien Wallander och 44 filmer kommer från serien Beck. Wallanderfilmerna producerades under perioden 1995 – 2013 och de Beckfilmer som har valts ut till den här undersökningen producerades under perioden 1993 – 2018. Två tidigare Beckfilmer *Roseanna* från 1967 och *Mannen på taket* från 1976 har uteslutits från undersökningen då de är ensamma under sitt decennium vilket inte ger rimligt underlag för att

kunna dra några slutsatser om 60- och 70-talen. Även fyra Beckfilmer – *Undercover*, *Utom rimligt tvivel*, *Döden i Sammara* och *Den förlorade sonen* som producerades efter 2019 har valts bort av samma anledning.

2.2 Metod

Under studien av filmerna kommer en triangulerande metod att användas för att undersöka *vilka* individer som agerat gärningsmän, *hur* dessa porträtteras och huruvida detta *förändras* med tiden. För att besvara första frågeställningen kommer en kvantitativ metod att användas där antalet förekomster av etniciteter eller nationaliteter bland gärningsmän per avsnitt kommer att räknas. För att besvara frågeställningarna två, tre och fyra kommer en kvalitativ granskning genomföras av filmernas innehåll för att se hur muslimska karaktärer framställs. Utifrån svaren på de fyra första frågeställningarna kommer en teoretisk diskussion att föras med anknytningen till relevant forskning för att besvara den femte och sista frågeställningen.

2.2.1 Genomförande

För att besvara den första frågeställningen används en kvantitativ metod. Susanne Björkdahl Ordell skriver i *Lära till lärare* att en kvantitativ metod är lämplig vid jämförandet av olika grupper med utgångspunkt i olika bakgrundsfaktorer som exempelvis etnicitet, när syftet är att ge mått på hur ofta förekommande något är satt i relation till dessa bakgrundsfaktorer.¹⁵ Varje förekomst av en etnicitet eller nationalitet bland gärningsmännen räknas per film. Oavsett hur många det faktiska antalet gärningsmän är som har utfört brottet räknas det som *en* förekomst då det intressanta är att undersöka hur ofta de olika etniciteterna eller nationaliteterna förekommer – inte det totala antalet gärningsmän per film. Det insamlade materialet fördelas på de kategorier som växer fram i undersökningen och presenteras i en tabell uppdelad på de tre olika tidsperioder som undersöks.

För att besvara frågeställningarna två, tre och fyra används en kvalitativ metod. Johan Malmqvist skriver att kvalitativa uppgifter handlar om att undersöka en karaktär eller egenskap hos någonting medan kvantitativa uppgifter handlar om att undersöka mängden av de karaktärerna eller egenskaperna. Den kvalitativa analysen ska därför inriktas på att undersöka egenskaper hos ett fenomen.¹⁶ Malmqvist skriver även att insamling och analys av materialet kan ske samtidigt i kvalitativ forskning.¹⁷ En första analys gjordes i samband med insamlingen av materialet följt av en andra analys, en helhetsanalys för att se återkommande teman i framställningen av karaktärerna. En helhetsanalys innebär, enligt Malmqvist, att forskaren skaffar sig en översiktlig bild av helheten i det insamlade materialet. Teman som är centrala väljs ut och belyses. Återkommande uppgifter kan inordnas under ett övergripande begrepp som beskriver temat.¹⁸

För att besvara den femte och sista frågeställningen kommer svaren från de fyra första frågeställningarna att agera underlag för att diskutera kriminalfilmernas skildringar av muslimer i relation till relevant religionsdidaktisk forskning för att se vilka konsekvenser det kan ge för det mångkulturella klassrummet.

¹⁵ Björkdahl Ordell, Susanne, ”Kvantitativ data och forskningsansats, i *Lära till lärare: att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*, red. Jörgen Dimenäs, 1. Uppl., Liber, Stockholm, 2007 s.195

¹⁶ Malmqvist, Johan, ”Analys utifrån redskapen”, i *Lära till lärare: att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*, red. Jörgen Dimenäs, 1, uppl., Liber, Stockholm, 2007 s.123

¹⁷ Malmqvist, Johan 2007 s.122

¹⁸ Malmqvist, Johan 2007 s. 124

3. Teoretisk bakgrund

I det här kapitlet redogör jag för den bakomliggande teorin som ligger till grund för min undersökning.

3.1 Orientalism och islamofobi

Att försöka bringa ordning i världen genom att kategorisera människor är någonting som de flesta nog kan känna igen från sin egen vardag och det är ett mänskligt fenomen som går att spåra långt tillbaka i mänsklighetens historia. Thomas Hylland Eriksen skriver i boken *Etnicitet och nationalism* om att denna kategorisering mynnar ut i en uppdelning av ”vi” och ”dem”, där etnicitet spelar en betydande roll och om de stereotyper som skapas.¹⁹ Enligt Hylland Eriksen är inte etnicitet någonting fast och oföränderligt, det är snarare någonting flytande och påverkningbart. Etnicitet existerar inte oberoende av kontext, det är någonting som skapas i mötet mellan människor och mellan olika grupperingar.²⁰ I dessa möten skapas även stereotyper som tar sin grund i några slags standardiserade föreställningar om vad man anser kulturellt utmärker en grupp.²¹

En grupp som återkommande och långtgående har karaktäriserats som ”de andra” är de människor som härstammar från det område som tidigare har kallats för Orienten. Edward W. Said skriver om fenomenet i sin bok *Orientalism*. Exakt vilka områden som ingår i Orienten skiljer sig åt beroende på vart i världen man utgår ifrån, men i europeisk mening utgjordes Orienten av Europas äldsta och rikaste kolonier och det är härifrån Said menar att västvärlden har hämtat ett av de tydligaste exemplen på ”de andra”. Startpunkten för orientalismen påbörjades med Napoleons erövring av Egypten i slutet av 1700-talet. På samma sätt som etnicitet är någonting som skapas i mötet mellan människor skapades och upprätthölls Orienten av europeisk kultur. I definitionen av vad som ansågs vara Europa och europeiskt fick Orienten agera motsatsen.²² Begreppet orientalism och bilden av ”den andra” kommer att användas och diskuteras i min undersökning.

Ett mer nymyntat begrepp som fångar in ett jämförbart fenomen är islamofobi.²³ Själva begreppet islamofobi har inte särskilt många år på nacken. Det utvecklades under sent 1990-tal och tidigt 2000-tal för att åskådliggöra den fientliga retoriken om muslimer och islam.²⁴ Islamofobi som begrepp kan definieras på olika sätt men jag kommer i den här studien utgå från de två olika definitionerna som Jenny Berglund tar upp i ”Islam som resurs”.²⁵ Den ena definitionen är ”en ogrundad fientlighet gentemot islam”²⁶ och den andra är ”en handling eller händelse som uppfattas som islamofobisk (...) av ett offer eller någon annan person”.²⁷ I min undersökning kommer den första definitionen att ha en större relevans då den andra definitionen går in mer på individnivå. Även om själva begreppet islamofobi är relativt nytt har den negativa retoriken en betydligt äldre bakgrund. Mattias Gardell skriver i *Islamofobi* (2011) att uppfattningar om islam och muslimer har

19 Eriksen, Thomas Hylland, *Etnicitet och nationalism*, Nya Doxa, Nora, 1998 s.30-31

20 1998 s.30-31

21 Eriksen 1998 s. 34

22 Said, Edward W., *Orientalism*, Penguin, London, 2003 (1979)s.1-3

23 Gardell, Mattias, *Islamofobi* Leopard Förlag, Stockholm, 2011

24 Bleich, Erik. What is islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. *American behavioral scientist* 55(12) 2011 s.1581-1600. doi: 10.1177/0002764211409387 s.1581

25 Berglund 2012 s.267

26 Berglund 2012 s.267

27 Berglund 2012 s.267

funnits bland Sveriges invånare långt innan den första muslimen bosatte sig i Sverige. De antimuslimska attityderna uppstod alltså inte som en reaktion på en muslimsk invandring utan föregår mötet med muslimer. Den nutida islamofobin har sina idéhistoriska rötter i fyra historiska skeenden: de medeltida korstågen i Heliga landet och på Iberiska halvön, turkskräcken under det Osmanska rikets stormaktstid och det påföljande turkföraktet efter ändrade maktförhållanden, och till sist Europas kolonialisering av nästan hela den muslimska världen.²⁸ Den nutida islamofobin har dock förändrats sedan dess och Gardell diskuterar tre mer samtida sammanhang där islamofobin har blivit meningsbärande: ”rasism utan raser”, religion, sekularisering och sekularism, osäkerheten som har följt folkhemmets nedmontering, nationens omförhandling och konstruktionen av Europa som en ny politisk gemenskap.²⁹ Med ”rasism utan raser” menar Gardell att i dagens Sverige är biologisk rasism inte längre legitim utgångspunkt för att hantera skillnader. Idag används i stället termerna kultur, religion och värde och dessa har lagt grunden till nya administrativa system för att skapa den utestängning och upptagning som den biologiska rasismen tidigare svarade för.³⁰ I min undersökning kommer jag teoretiskt att diskutera islamofobi som en kulturell konstruktion som fungerar utestängande för muslimer.

3.2 Fiktionsfilm, jagets självbild och identitetsformering

Fiktionsfilmen utgör en viktig del av vår vardag. Under de senaste åren har filmkonsumtionen ökat i Sverige och var femte svensk tittar på film varje dag.³¹ Olika undersökningar som studerar fiktionsfilmens påverkan på människan har genomförts och det finns flera studier som visar att tittaren påverkas gällande sin självbild och att filmerna kan ge svar på moraliska dilemman och existentiella frågor.³² Filmens historieberättelse och karaktärer lockar fram en respons och engagemang hos tittaren som vissa upplever så starkt att de liknar det vid religiösa upplevelser.³³ Detta djupa engagemang för karaktärer kan influera filmtittarens egen självbild, det egna jaget och hur man önskar att man skulle vara. Dessa föreställningar om jagets självbild förändras under livstiden när tankarna bearbetas och omförhandlas.³⁴ Vilken roll filmen spelar i olika individers liv varierar. Filmen kan anta en social roll, där den huvudsakligen blir ett instrument för en social gemenskap eller tvärtom ett rituellt verktyg för den som vill uppnå en meditativ avslappning. För andra kan filmen vara ett fönster för att förstå omvärlden eller för att få svar på de stora existentiella frågorna. För somliga är det de mer estetiska och produktionstekniska elementen som lockar.³⁵ Oavsett hur filmen används påverkas den som tittar. Axelson beskriver en självreflexiv process där filmen utgör en stor påverkan på konstruktionen av jaget. En reflexiv process kan innebära reflektioner över hur samhället ser ut, hur man som individ ska agera moraliskt rätt eller skapa reflektioner över en fantasivärld och vilka samhällsvillkor som där kan gälla och vilka möjlighet en sådan värld skulle kunna innebära.³⁶ Även Dan P. McAdams skriver om hur narrativa berättelser influerar individen. McAdams menar att varje människa har en personlig myt som utvecklas genom hela vår livstid. Den personliga myten börjar utvecklas redan från det att vi är barn, men det sker på ett omedvetet plan. Byggstenarna plockas från narrativa berättelser från filmer och TV-serier

²⁸ Gardell 2011 s.41

²⁹ Gardell 2011 s.67-68

³⁰ Gardell 2011 s.68-69

³¹ Axelson 2014 s.13

³² Axelson 2014 s.189

³³ Axelson 2014 s.142

³⁴ Axelson 2014 s.142-150

³⁵ Axelson 2014 s.139

³⁶ Axelson, Tomas, Människans behov av fiktion: Den rörliga bildens förmåga att beröra människan på djupet. *Kulturella perspektiv*. 2:20 (2011) s.33-42

men även sagor och litteratur. Vid tonåren och de tidiga vuxenåren arbetar vi mer aktivt och medvetet med den personliga berättelsen för att förse livet med en mening.³⁷ Tankarna kring den personliga myten och den fiktiva filmens påverkan på individens självbild kommer att teoretiskt diskuteras i undersökningen.

I den här undersökningen kommer identitet att ses som något dynamiskt och föränderligt som kan påverkas både över tid och i relation till omgivningen. Identitetsformering är en aktivt pågående dialogisk process som sker i förhållande till de kollektiva normerande identitetsberättelser som individen föds in i.³⁸ Exempel på sådana omgärdande berättelser kan vara familjen, etniciteten, religionen, nationen, klasstillhörigheten och genus. En individs livs- och identitetsberättelse formas och omformas i en dialog med dessa olika förväntansberättelser.³⁹ I artikeln *Identitet, etik och historiemedvetande: En analys av filmen Sameblod som potentiellt undervisningsmaterial i ämnena religionskunskap och historia* behandlar Maria Deldén och Gull Törnégren identitetsformering som en narrativ konstruktion. De skriver att en individ aldrig får agera som enbart huvudperson i sin egen livsberättelse. En individ existerar alltid i relation till andra människor och får agera som aktör även i andras livsberättelser.⁴⁰ De här olika skildringarna av en individs karaktär kan skapa en stor diskrepans i individens självbild. Som ett exempel nämner Deldén och Törnégren ett amerikanskt exempel med färgade kvinnors erfarenheter av vita kvinnors rasism. De färgade kvinnornas närvaro i världen tar inte enbart plats genom de sidor av jaget som individen själv har kontroll över, utan även genom de berättelser som andra (i det här fallet de vita kvinnorna) skapar om svarta individer, inte sällan utifrån stereotypa föreställningar.⁴¹ I min undersökning kommer jag teoretiskt att diskutera identitetsformering med ett särskilt fokus på begreppet förväntansberättelser.

4. Tidigare forskning

I det här kapitlet redogör jag för tidigare forskning som har relevans för min undersökning. Det är forskningsstudier som berör representationen av muslimer i media, framställningen av muslimer i fiktionsfilm, vad muslimska individer själva anser om bilden av muslimer i media och fiktionsfilm samt muslimska ungdomars identitetsskapande och undervisning om islam.

4.1 Muslimers representation i media i stort

Marta Axner skrev rapporten *Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering – rapport från medianalys om representationer av muslimer i svenska nyheter* på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen. I undersökningen som rapporten bygger på granskades flera olika svenska nyhetsmediers rapportering om muslimer. En av slutsatserna som dras är att nästan alla artiklar där muslimer finns representerade på något sätt direkt eller indirekt relaterar till hot, våld eller spänningar i samhället. En stor del av de studerade artiklarna utgörs av rapporteringar om krig, våld och militära insatser och där är muslimer eller islam utpekade som förövare. I en del av artiklarna var det muslimer som målades upp som offer, många gånger för andra muslimers våld eller som offer för rasism och islamofobi. I vissa fall utelämnas beskrivningen av muslimer som offer helt. Ett exempel som

³⁷ McAdams 1997 (1993) s.5

³⁸ Deldén, Maria & Törnégren, Gull, Identitet, etik och historiemedvetande: En analys av filmen Sameblod som potentiellt undervisningsmaterial i ämnena religionskunskap och historia. *Utbildning & lärande*. 14:1 (2020) s.68

³⁹ Deldén & Törnégren 2020 s.68

⁴⁰ Deldén & Törnégren 2020 s.68

⁴¹ Deldén & Törnégren 2020 s.68

nämns är rapporteringen från inbördeskriget i Irak och Syrien där förövarna benämns som muslimer medan offren som även de i hög grad utgörs av muslimer endast betecknas som lokalbefolkning eller civila. Något som majoriteten av artiklarna har gemensamt är en uttalad eller mer implicit spänning mellan ”vi” och ”dem” eller kring muslimer i relation till samhällsproblem.⁴² Axner menar att även om inte alla artiklar handlar om våld eller beskriver muslimer som våldsamma så utgör det totala intrycket av det granskade materialet att en övervägande del av det som skrivs om islam och muslimer är förknippade med problem på något sätt. Även i de fall där syftet är att skriva en positiv artikel skrivs den ur en negativ utgångspunkt.⁴³ Axner skriver att även dessa försök till en mer positiv vinkling riskerar att förstärka den negativa bilden. Hon hänvisar även till en brittisk studie som har visat på att texter vars syfte är att ifrågasätta kopplingen mellan islam och terrorism riskerar att uppnå motsatsen och i stället förstärka de kopplingarna.⁴⁴ I de fall där muslimer själva aktivt försöker delta i mediarepresentationer finns risken att fastna i ”representationens dubbelfälla”.⁴⁵ För att kunna nyansera den redan etablerade negativa representationen av muslimer måste man ta utgångspunkt i den för att kunna positionera sig som en ”god muslim” och på det sättet distansera sig och ta avstånd ifrån de ”onda muslimerna”.⁴⁶ Axner har här fångat upp en väletablerad negativ antimuslimsk diskurs.

Denna diskurs finns också analyserad och presenterad i en nyutkommen religionssociologisk avhandling Linnea Jensdotter har i sin avhandling *Religion och politik i hybrida miljöer – En analys av kommentarer till nyheterna om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook* skrivit om relationen mellan religion och politik som tar plats på Facebook. Som utgångspunkt för att förstå mediernas påverkan utgår hon från medialiseringsteorin – ”medier spelar roll för vilka representationer av religion som finns tillgängliga i det offentliga över tid”.⁴⁷ Jensdotter skriver att frågor som rör religion har fått en alltmer framträdande plats i det politiska samtalet och att bilden av religion i huvudsak framställs som problematisk. Tidigare förknippades mediernas bild av religion med moralkonservatism och vetenskapsfientlig kristendom men den har nu alltmer ersatts av islamfientlighet. Bilden av kristendom har i sin tur blivit mer positiv och genererar inte längre samma uppmärksamhet av politiker och media.⁴⁸ Det har även uppkommit en förskjutning i dagstidningarnas rapportering om religion där man inte längre bara rapporterar om religion under nyhetssektionen utan även i andra delar av tidningarna. Politiseringen av islam ökar nyhetsvärdet vilket leder till en ökad synlighet i den offentliga sfären. Samtidigt, skriver Jensdotter, skapar medialiseringen av religion en spiral, när mediernas bild av islam ses som sammankopplad med våld och konflikt medan de andra dimensionerna av islam får betydligt mindre uppmärksamhet.⁴⁹ Jensdotter lyfter fram tidigare som visar på ett tydligt ”vi och dem”-mönster där islam och muslimer framställs som de främmande ”dem” i relation till ett svenskt ”vi”.⁵⁰ I en studie från 2015 uppgav nästan var fjärde svensk att islam sågs som ett hot mot den nationella kulturen, motsvarande siffra för judendom var 11 % och än lägre för kristendomen. Bland väljare kunde man också se en

⁴² Axner 2015 s.60

⁴³ Axner 2015 s.60

⁴⁴ Axner 2015 s.19

⁴⁵ Axner 2015 s.18

⁴⁶ Axner 2015 s.19

⁴⁷ Jensdotter, Linnea, *Religion och politik i hybrida mediemiljöer: En analys av kommentarer till nyheter om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2021 s.278

⁴⁸ Jensdotter 2021 s.18

⁴⁹ Jensdotter 2021 s.51

⁵⁰ Jensdotter 2021 s.52

nedgång i antalet personer som ansåg det som positivt med ett mångkulturellt samhälle. Så mycket som varannan väljare uppgav att de såg det som ett dåligt förslag.⁵¹

4.2 Muslimers representation i fiktionsfilm

Det finns ett antal forskningsstudier inriktade på gestaltningen av muslimer i Hollywood-producerade filmer. Däremot är det mer sparsamt med undersökningar riktade mot film eller tv-serie hämtade från en svensk kontext.

Jack G. Shaheen har skrivit två böcker som behandlar Hollywoods stereotyper om muslimer och araber. Den ena boken *Reel bad arabs – how Hollywood vilifies a people* publicerades innan 11 september attentatet och den andra boken *Guilty – Hollywoods verdict on arabs after 9/11* publicerades 7 år efter attentatet. I boken *Reel Bad Arabs* skriver Shaheen om hollywoodfilmernas olika skildringar av muslimska och arabiska karaktärer genom tiderna. Shaheen pekar ut flera stereotyper som är återkommande genom filmerna. Bland de tidigaste stereotyperna kan nämnas den korkade skurken som motarbetar filmens västerländske hjälte, egyptier bland mumier, faraoner som förgriper sig på västerländska kvinnor, palestinier som terroriserar israeler och den rike och perverse shejken med sina harem fyllda av bortrövade västerländska kvinnor.⁵² Även om karaktärerna till ytan till viss del förändras mellan filmerna och genom åren så har samma karaktärsdrag kunnat återfinnas bland dem såsom brutalitet, hjärtlöshet och religiös fanatism. Karaktärerna har även avbildats på ett liknande sätt som ociviliserade, mördare, våldtäktsmän och terrorister.⁵³ En utpräglad stereotypisk karaktär som har varit återkommande från de första hollywoodfilmerna tills idag är muslimen som en farlig antagonist med sin brutala, hjärtlösa och religiösa fanatism som terroriserar den västerländska världen.⁵⁴ Variationerna av de kvinnliga karaktärerna är få, jungfrun som terroriseras av arabiska män, kvinnan som många gånger står beslöjad i bakgrunden eller som dansar magdans eller den instängda arabiska kvinnan som söker sig till den västerländske mannen vilket ofta slutar med hennes död eller den arabiska mannens nederlag.⁵⁵ De här olika stereotyperna tar även plats i filmer som inte direkt handlar om varken araber eller muslimer.⁵⁶

Noura Mansour har även hon studerat hollywoodfilmers stereotypiseringar av muslimer och araber och reagerar också på att filmer som egentligen inte berör muslimer ändå använder sig av de etablerade negativa stereotyperna. Mansour beskriver dessa muslimska karaktärer som själlösa och endimensionella och de får agera som skurkar mot filmens huvudpersoner som oftast utgörs av västerländska hjältar vars lyckliga slut innebär muslimernas död.⁵⁷ I *Guilty: Hollywoods verdict on arabs after 9/11* studerar Shaheen en serie nya hollywoodfilmer, de som producerats efter 11 september 2001. Han jämför de filmerna med filmer som producerats innan terrorattentatet för att se om den händelsen hade någon påverkan på fiktionsfilmernas framställning av muslimer och araber. Shaheen kom fram till att majoriteten av filmerna som producerats efter attentatet innehöll negativa bilder av muslimer.⁵⁸ Han menar att de negativa stereotyperna om muslimer som terrorister

⁵¹ Jensdotter 2021 s.19

⁵² Shaheen 2003 s.14-26

⁵³ Shaheen 2003 s.2

⁵⁴ Shaheen 2003 s.2

⁵⁵ Shaheen 2003 s.22-24

⁵⁶ Shaheen 2003 s.28

⁵⁷ Mansour, Noura. Hollywood's anti-arab and anti-muslim propaganda. *Middle East Monitor* 2015-01-29

⁵⁸ Shaheen, Jack G., *Guilty: Hollywood's verdict on arabs after 9/11*, Interlink, Northampton, Mass., 2008 s. 92

troligtvis skulle fortsätta produceras även framöver men att det finns vissa filmskapare som har gjort försök till att skapa mer komplexa muslimska karaktärer.⁵⁹

Även Lucy Ward menar att stereotypen om att den muslimske terroristen skulle ha sitt ursprung i terrorattentatet 11 september inte stämmer, då muslimska terrorister har varit en schablon på film långt innan 2001. Den problematiska bilden som länkar samman terroristiska handlingar med islam beror snarare på filmernas tendenser att visa terroristiska handlingar utförda av muslimer, menar Ward.⁶⁰ Tung Yin är inne på samma spår i *Through a screen darkly: Hollywood as a measure of discrimination against arabs and muslims*. Yin skriver om hur muslimer visades som terrorister i amerikanska TV-serier och hollywoodfilmer långt innan terrorattentatet. Vad terrorattentatet ledde till var däremot en ökning av thriller-program som skildrade terrorism med muslimska gärningsmän.⁶¹ I filmerna får man ofta se de muslimska terroristerna rättfärdiga sina handlingar genom att hänvisa till Koranen och man får även se gärningsmännen i bön åkallande Allah.⁶²

Gregory A. Burris har gjort en mer avgränsad studie där han studerar hur Turkiet och turkiska personer avbildas i hollywoodfilmer. Turkiet målas upp som ett fjärran exotiskt land där de styrande ledarna är brutala och korrumperade och där det finns tjuvar och prostituerade på gatorna. Turkarna framställs som brottslingar, droghandlare och sexuella förövare.⁶³ Precis som Said skriver att orientalismen agerar som en kontrast till det västerländska menar Burris att den här bilden av Turkiet och turkarna som onda existerar i förhållande till det goda västerländska USA. Där USA föreställer frihet och hopp får Turkiet agera motsatsen. När västerlänningar framställs som hjältar är det turkar som får ikläda sig rollen som monster.⁶⁴ En person som tar upp sambandet mellan Hollywoods stereotyper och orientalism är Tim Jon Semmerling. Även Semmerling tar upp de fördomar som presenteras om muslimer i amerikanska filmer men lyfter även upp vikten av att utöka perspektivet till att granska olika medier och deras rädsla för orientalism och se vilken roll det spelar i kriget mot terrorismen.⁶⁵ Shaheen tar också upp vilka negativa konsekvenser de inbitna stereotyperna av muslimer och araber kan få för samhället. Shaheen menar att de stereotyperna som går att se i filmer har bidragit till att avhumanisera ett helt folk. Han går så långt som att beskriva Hollywood som en propagandamaskin som har stort inflytande över den yngre generationen.⁶⁶

4.3 Muslimers uppfattning om fiktionsfilmens stereotypisering

Forskningsläget om muslimska individers egen uppfattning om negativa stereotyper om muslimer och islam i fiktionsfilm är inte särskilt omfattande men det finns några studier om muslimers inställning. Jack Shaheen skriver i *Guilty: Hollywoods verdict on arabs after 9/11* om muslimska skådespelare som anser att de stereotypa rollerna är begränsande.⁶⁷ En skådespelare uppgav att de enda rollerna han som arabamerikan erbjuds att spela är som terrorist eller som andra skurkkaraktärer. Han menade att en sådan bild av araber försvårar situationen för folkgruppen i

⁵⁹ Shaheen 2008 s.86-87

⁶⁰ Ward 2007

⁶¹ Yin, Tung. *Through a screen darkly. Duke forum for law & social change*. Volym 2:103 (2010) s.103

⁶² Yin 2010 s.107

⁶³ Burris, Gregory A, Sultans of the silver screen – The turk in reactionary cinema. *Journal of popular film & television*. 2008-01-01 s.164-165

⁶⁴ Burris 2008 s.164-165

⁶⁵ Semmerling, Tim Jon. Those 'evil' muslims! Orientalist fears in the narratives of the war on terror. *Journal of muslim minority affairs*. 2008-02-28 s.207, s.222

⁶⁶ Shaheen 2003 s.1

⁶⁷ Shaheen, 2008 s.59

USA.⁶⁸ Trots detta var det många av skådespelarna som ändå accepterade att spela dessa roller. Anledningarna till detta varierade. Vissa uppgav att de gick med på att spela rollerna av ekonomiska skäl och hoppades att bättre roller väntade längre fram i karriären. Andra skådespelare menade att även om de tackade nej till rollen skulle filmskaparna inte radera karaktären från manus, istället är det vanligt att anlita skådespelare av en annan etnicitet till att spela rollen som arab. Skådespelarna menade att det då var bättre att själva ta sig an rollerna då det ger en större möjlighet till att påverka filmskaparnas val i hur karaktären framställs.⁶⁹ I en brittisk undersökning som undersökte muslimers uppfattning om media ansåg majoriteten av de berörda att mediernas rapportering är islamofobisk och att det i sin tur får direkta konsekvenser i muslimers vardag i form av diskriminering, hot och våld.⁷⁰ Den muslimska gruppen menade även att det är svårt att få inflytande till att påverka medias bild av islam då de ges få möjligheter till att representera sig själva.⁷¹

4.4 Muslimska ungdomars identitetsskapande och undervisning om islam

Jonas Otterbeck skriver i boken *Islam, muslimer och den svenska skolan* om muslimska ungdomars identitetsutveckling och vilka svårigheter som kan uppstå vid undervisning om islam i klassrummet. Han menar att invandrarbarn redan tidigt upplever motsägelsefulla normaliteter, den normaliteten som barn får med sig från sina föräldrar och som präglar hemmet och den normaliteten som eleven möter i skolan. Risken för att barnen känner sig ifrågasatta eller nedvärderade är stor och det kan i längden leda till identitetsproblem.⁷² Otterbeck skriver därför om vikten att bekräfta och respektera elevers identitet för deras personliga utveckling genom att tillåta de muslimska eleverna att själva få visa och berätta om sin kultur. Detta kan bidra till att de muslimska eleverna får känna en stolthet över sitt kulturarv samtidigt som de övriga eleverna kan få en större förståelse för andra kulturer. Som lärare måste man dock vara försiktig med att inte tvinga på eleverna en identitet som de upplever som avvikande.⁷³ Otterbeck poängterar att muslimska barn måste förhålla sig till ett religiöst och ett kulturellt bagage som en stor del av den svenska befolkningen uppfattar som negativt eller som de till och med kan uppleva en rädsla inför. Denna konflikt som barnen upplever mellan hemmet och den muslimska gruppen där islams storhet bekräftas och skolan och stora delar av det svenska samhället där islam ses som ett hot kan leda till att den religiösa socialisationen blir komplicerad och barnens får problem med sin självbild.⁷⁴

Carolina Holmqvist Lidh skriver om muslimska elevers upplevelser i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter*. Under lektionerna i religionskunskap upplevde ett flertal muslimska elever att de fick motta och bevittna nedsättande kommentarer, påhopp och negativa anspelningar om den egna och andras religiösa traditioner. Detta hanterades på olika sätt av de muslimska eleverna. Flera av dem protesterade öppet mot de nedsättande kommentarerna och fördomarna och även sådant som de uppfattade som stereotypiska framställningar medan andra försökte smälta in i gruppen och skratta med. Holmqvist Lidh tolkade detta som att de eleverna som försökte smälta in gjorde detta för att försöka dölja sin religiösa positionering medan de som gjorde motstånd inte bedömer sig själva enligt sekulära majoritetsnormer och därför inte har samma incitament att smälta

⁶⁸ Shaheen 2008 s.59

⁶⁹ Shaheen 2008 s.60

⁷⁰ Ward 2007

⁷¹ Ward 2007

⁷² Otterbeck, Jonas *Islam, muslimer och den svenska skolan*, Studentlitteratur, Lund, 2000 s.115

⁷³ Otterbeck 2000 s.73

⁷⁴ Otterbeck 2000 s.121

in.⁷⁵ Otterbeck berör även detta när han skriver om muslimska pojkars strategier för att försöka bevara den positiva bilden av muslimer i mötet med en negativ framställning av muslimer i media. Pojkarna menade dels att medias framställning inte stämde överens med verkligheten och att en riktig muslim inte betar sig på det sättet som media visade.⁷⁶

Jenny Berglund behandlar hur lärare ska tackla problematiken kring främlingsfientlighet och islamofobi i *Människor och Makter, 2.0: en introduktion till religionsvetenskap*. Hon menar att det redan i skolans läromedel finns tendenser till att behandla religioner olika. Kristendomen beskrivs ofta utifrån positiva premisser medan beskrivningen av islam är djupt förenklad, negativ och exotifierad. Många läromedel innehåller dessutom direkta sakfel och ger snarare utrymme till den politiska tolkningen av islam – islamism – än islam, alternativa uttryck av islam försummas. Ett sätt att motverka detta bland vissa lärare har varit att endast lyfta det som i det svenska samhället anses vara positivt, någonting som Berglund anser vara problematiskt då religioner och livsåskådningar har använts och fortfarande används förtryckande.⁷⁷

Efter denna korta genomgång av forskningsstudier är det dags att titta närmare på mitt eget material.

5. Analys

Detta kapitel utgörs av den analys av Wallander- och Beck-serien som ligger till grund för studien där mina frågeställningar besvaras en efter en. Första delen är en kvantitativ sammanställning av gärningsmännen i de 85 olika filmerna som sedan efterföljs av en kvalitativ studie av hur de olika muslimska karaktärerna framställs. Den sista delen består av ett teoretiskt resonemang om vad framställningen av muslimska karaktärer kan få för effekter på individens identitet och självbild och huruvida detta kan tänkas påverka det postsekulära och mångkulturella klassrummet.

5.1 Frågeställning 1: Gärningsmännens etnicitet och nationalitet

I studien analyserades totalt 85 filmer fördelade över tre decennier: 1990-talet, 2000-talet och 2010-talet. I den här delen av undersökningen granskades förekomsten av olika gärningsmän i filmerna. Som utgångspunkt i kategoriseringen är det förekomsten av olika nationaliteter, etniciteter eller organisationer som har räknats – inte det totala antalet gärningsmän.⁷⁸

Gärningsmännen har efter analysen delats in i 5 olika grupper: nordiska, östeuropéer, muslimer, övriga nationaliteter och organisationer. I den nordiska kategorin är majoriteten av gärningsmännen svenskar men det förekommer även ett fåtal finlandssvenskar och danskar. I den östeuropeiska kategorin förekommer flera olika nationaliteter såsom ryssar, jugoslaver, letter, litauer och bosnier

⁷⁵ Holmqvist Lidh, Carina ”Representera och bli representerad: elever med religiös positionering i möten med skolans religionskunskapsundervisning” i *Interkulturell religionsdidaktik. utmaningar och möjligheter*. red Olof Franck och Peder Thalén. 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018 s.103

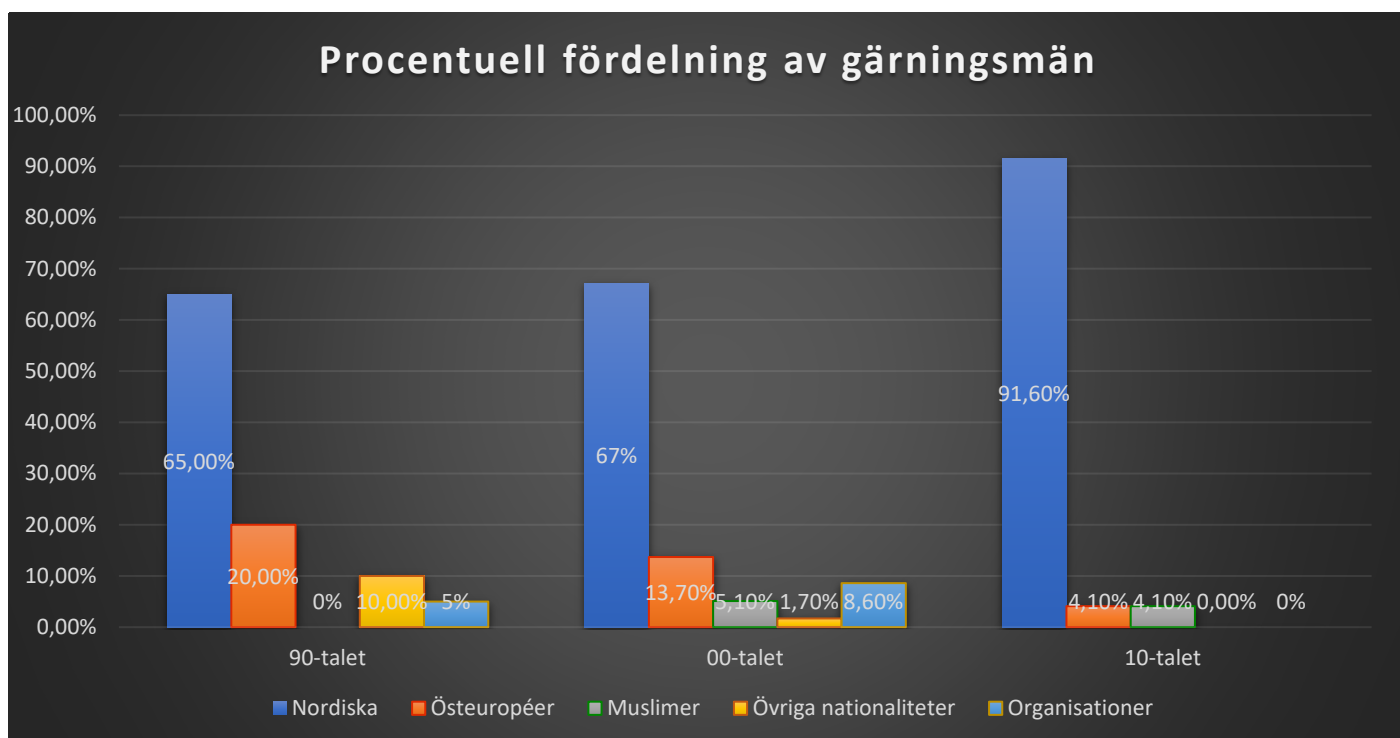
⁷⁶ Otterbeck, Jonas *Islam, muslimer och den svenska skolan*, Studentlitteratur, Lund, 2000 s.115-116

⁷⁷ Berglund, Jenny, ”Religionsdidaktik” i *Människor och Makter, 2.0: en introduktion till religionsvetenskap*. Forskning i Halmstad nr 21, Halmstad 2010 s.51-53

⁷⁸ För att förtydliga: om tre svenska individer tillsammans har utfört ett mord räknas det i studiens statistik som *en* förekomst av svensk nationalitet. Anledningen till detta är att det är filmskaparnas val av antalet *olika* nationaliteter, etniciteter eller organisationer som förekommer som gärningsmän som är intressant för undersökningen inte det totala antalet gärningsmän. En annan faktor är att det exakta antalet gärningsmän inte alltid uppges i filmerna vilket riskerar att leda till ett mindre tillförlitligt resultat.

men här påträffas även andra gärningsmän där nationaliteten inte alltid nämns men där utredarna talar om gärningsmännen som östeuropéer. I den muslimska gruppen av gärningsmän är det individer från Irak, Pakistan och Algeriet som nämns. I kategorin organisationer förekommer en högerextremistisk organisation, ett läkemedelsföretag, två kristna sekter, en organisation som vill bekämpa ekonomisk orättvisa genom terrorism och en miljöorganisation som även de använder terrormetoder för att få fram sitt budskap. Tabellen nedan visar fördelningen av gärningsmän uppdelade i de olika kategorierna under de tre olika tidsperioderna.

Tabell över den procentuella fördelningen av gärningsmän fördelade på 3 decennier

1990-talet

Under perioden 1993–1998 gavs 17 filmer ut, 14 Beckfilmer och 3 Wallanderfilmer. I dessa filmer finns det 20 olika gärningsmän varav 65 % är nordiska, 20 % är östeuropéer, 10 % utgörs av övriga nationaliteter (i det här fallet en tysk och en sydafrikan), 5 % utgörs av organisationer (i det här fallet en högerextremistisk organisation) och muslimska gärningsmän förekommer över huvud taget inte.

2000-talet

Under perioden 2001–2009 gavs 45 filmer ut, 18 Beckfilmer och 27 Wallanderfilmer. I dessa filmer finns det 58 gärningsmän varav 67,2 % är nordiska, 13,7 % är östeuropeiska, 1,7 % hör till övriga nationaliteter (i det här fallet en sydafrikan), 8,6 % av gärningsmännen utgörs av olika organisationer (i det här fallet ett läkemedelsföretag, 2 kristna sekter och 2 internationella terrororganisationer) och 5,1 % av gärningsmännen är muslimer.

2010-talet

Under perioden 2010–2018 gavs 23 filmer ut, 12 Beckfilmer och 11 Wallanderfilmer. I dessa filmer finns det totalt 24 gärningsmän varav 91,6 % är nordiska, 4,1% är östeuropeiska och 4,1 % utgörs av muslimska gärningsmän. Gärningsmän från övriga nationaliteter eller organisationer förekommer inte.

Förändringar i val av gärningsmän över tid

Under de tre decennierna går det att se förändringar i förekomsten av olika gärningsmän. De nordiska gärningsmännen utgör 65 % av gärningsmännen under filmerna som skapades under 90-talet, för att sedan öka något till 67 % under nästa period och under 10-talet går det att se en massiv ökning till hela 91,6 %. De östeuropeiska gärningsmännen är som flest med 20 % av gärningsmännen under 90-talet för att sedan minska till 13,7 % under 00-talet och sedan sjunka ytterligare till 4,1 % under 10-talet. Muslimska gärningsmän ökar från 0 % under 90-talet till 5,1 % under 00-talet och minskar sedan något till 4,1 % under 10-talet. Gärningsmän med övriga nationaliteter förekommer i 10 % av fallen under 90-talet, minskar till 1,7 % under 00-talet och förekommer inte alls under 10-talet. Organisationer som pekats ut som gärningsmän påträffas i 5 % av fallen under 90-talet, ökar till 8,6 % under 00-talet och upphör helt under 10-talet.

5.1.1 Svar på frågeställningen – Vilka etniciteter och nationaliteter förekommer bland gärningsmännen i en tidsserie av kriminalfiktion producerade 1990-2019 och finns det vissa som förekommer mer frekvent än andra?

Underlaget av filmerna är för begränsat för att kunna visa på ett tydligt statistiskt mönster, svaret i tabellen är framför allt avsett att visa en viss tendens. Med detta sagt menar jag att jag i någon mån har fått svaret på min första frågeställning. Som det går att se i tabellen förekommer nordiska, östeuropeiska, muslimska, tyska och sydafrikanska nationaliteter bland gärningsmännen. Den nationaliteten som förekommer mest frekvent med en övervägande majoritet är svenskar. Utöver de svenska gärningsmännen är det de östeuropeiska gärningsmännen som sticker ut i frekvent deltagande. Här avtecknar sig ett möjligt svar som visar att jag kan ha fog för min hypotes. Min hypotes är att individer med östeuropeisk härkomst skulle vara överrepresenterade som gärningsmän under 1990-talet. I jämförelse med de andra grupperna är den östeuropeiska gruppen överrepresenterad i filmerna från 1990-talet med en representation på 20 %. När det kommer till den andra delen i min hypotes, att de muslimska gärningsmännen förekommer mer frekvent som antagonister under de filmer som producerades under 2000-talet är tendensen svagare. Men det finns en viss tendens som pekar på att muslimska gärningsmän förekommer oftare i filmerna från 2000-talet och framåt. Enligt tidigare forskning om Hollywoodfilmerna visades muslimska gärningsmän redan innan terrorattentatet 2001.⁷⁹ Huruvida det är en trend i svensk filmproduktion är svårt att säga, det förekommer åtminstone inte i de två kriminalserierna.

5.2 Frågeställning 2: Framställningen av muslimska gärningsmän

Efter denna kortfattade kvantitativa genomgången av gärningsmännens etnicitet och nationalitet i filmerna, följer här en tematisk och mer kvalitativ undersökning över hur de muslimska

⁷⁹ Shaheen 2003 s.2

gärningsmännen porträtteras. Totalt sett agerar muslimer som en av de huvudsakliga protagonisterna i fyra av filmerna, två av dem är från Beck-serien och två av dem är från Wallander-serien. Skildringarna av gärningsmännen skiljer sig åt på flera punkter, framför allt kontextuellt men det finns även några likheter. Nedan följer en tematisk kategorisering över hur filmskaparna har valt att framställa de olika gärningsmännen.

Hedersvåld och hederskultur

I filmen *Beck – Mannen utan ansikte* får man följa polisen i utredningen av mordet på larmförsäljaren Jörgen Beckman som hittas mördad och skändad. Polisen blir chockerade över det våld som har riktats mot offrets kropp där ansiktet har blivit helt avskuret från kraniet. Misstankarna riktas tidigt i utredningen mot en Tahmed Ahmed vars fru Solveig hade en kärleksrelation med Jörgen. Publiken dras med i misstankarna och man får se Solveigs rädsla för sin make. Hon får hem en fotokopia på sin döda älskares bortskurna ansikte och texten ”Karo Kari” som beskrivs som en sedvänja, en slags hederstradition där den som vanärrar familjens heder ska få sona för det. Kari betyder kvinnan och Karo betyder mannen, den inblandade, intränglingen. Oftast är det kvinnan som straffas men även mannen kan straffas, framför allt om familjen kommer ifrån ett speciellt område i Pakistan vilket Tahmeds familj gör. Solveig utsätts för ett mordförsök där en bil med avsikt kör på henne, hon överlever men hamnar i koma på sjukhus. Efter flera förhör med Tahmed börjar poliserna undersöka hans familj närmare och de får då upp intresset för hans äldre bror Hassan. Hassan pekats ut som den person som försökte ta livet av Solveig, och han visar sig även vara den som sökte upp Jörgen för att ta livet av honom. När Hassan fann Jörgen var han redan död och han skar då i stället ansiktet av honom. Jörgens mördare var i själva verket hans fru som tillslut fick nog av hans olika kärleksaffärer.

Hassan Ahmed är en stolt, äldre man och han agerar som Ahmed-familjens överhuvud. Redan vid filmpublikens första möte med Hassan etableras en tydlig auktoritet. Han är den som familjen ser upp till och åtlyder, Hassan själv är avslappnad i sin auktoritära roll. Kontrasten blir stor när man under återstående scener i filmen endast får se Hassan interagera med polisen. I polisförhören framstår Hassan som otrevlig och föraktfull. Hans auktoritet gäller inte längre och hans främsta försvar mot polisens misstankar är sarkastiska svar och direkta påhopp, men till skillnad från Gunvald som egentligen har samma attityd uppfattas inte Hassan på ett positivt sätt. Det trots att Hassans ifrågasättande vid vissa tillfällen är fullt rimliga. Hassans gliringar om polisens fördomar bidrar inte till att polisens beteende ifrågasätts, det förstärker snarare den negativa bilden av honom som muslimsk karaktär.

Under förhören som följer visas en än mörkare sida av Hassan. Sarkasmen är som bortblåst och istället kommer rena hot mot Gunvald som håller i förhöret. Han säger att Gunvald är en död man och frågar med ett underliggande hot om han är gift. Gunvald som är den karaktär som brukar bli tilldelad de mindre politiskt korrekta replikerna sätter Hassan på plats genom att svara att han ”knallar skiten ur din fru två dagar i veckan medan du sysslar med momsredovisning i Skärholmen”. Det syns att Hassan försöker hålla tillbaka vreden men Gunvald provocerar ytterligare genom att hänfullt tillägga att ”hon är oren”. All den auktoritet Hassan hade vid filmpublikens första möte är nu helt underminerat. Det är nu Hassans extrema åsikter kommer fram. Han skriker att hans svägerska är en ”jävla svenskhora” och när han får frågan om varför han skar ansiktet av mordoffret svarar han att han gjorde det som traditionen påbjöd. Passionerat säger han att den som vanärrar familjen ska mista sitt ansikte. Förövaren ska stå ansiktslös när han möter Gud. Direkt efter det anförandet ber han en tystlåten bön för sig själv. Polisen häktar honom

som skäligen misstänkt för mordförsök på sin svägerska ”med tanke på vissa traditioner i hans hemland”.

Gängledaren

I *Wallander- Skytten* utreder polisen en serie mordfall utförda av en professionell krypskytt. För ovanlighetens skull får man reda på gärningsmannens identitet redan i början av filmen. Krypskytten är den 16-åriga pojken Hector Ussi som utför beställningsmord som ett slags inträdesprov för att komma in i den innersta kretsen i en kriminell organisation. Ledaren för den kriminella verksamheten och den som har beställt mordet är Khali Manchetta, en man som är känd av polisen sedan tidigare men som de inte lyckas komma åt. Khali Manchetta lämnar smutsjobben åt andra, många gånger är det unga pojkar som mördar för att vinna hans gunst. Som belöning får pojkarna sin tatuering och ett varmt välkomnande i ”familjen” UG, Khalis gäng. Hectors motiv till att ta sig in i Khalis innersta krets är att kunna ta sig så nära Khali som möjligt för att hämnas mordet på sin pappa som blev dödad på Khalis beställning av 15-åriga Assir Moya. Hectors sorgliga livsöde och hans uppenbara vanda till en del av de dåd han tvingas utföra leder till att man får sympati för honom.

Till skillnad från Hector finns det ingenting sympatiskt med Khali Manchetta. Han framstår som tuff och hård med sin kalla blick och med sin spända käke, guldkedja runt halsen och sin hånfulla attityd. Han beordrar runt sina närmaste män och vid ett tillfälle slår han uppfostrande till en av dem i bakhuvudet bara för att han knäcker sin nacke. Mannen reagerar inte på slaget, han tycks van. Det han däremot försöker göra är att övertala Khali att han ska nöja sig med att få tillbaka pengarna av en polis som har blåst honom istället för att döda honom som planerat. Khali som är orolig över vilken bild det ska ge av honom svarar att ”det säger att man får en chans till om man försöker knulla mig. Grisen ska dö.”. Khali tycks vara besatt av att upprätthålla den grandiosa bilden han har av sig själv. Han är högsta ledaren för sitt gäng och han hånar polisen för att de inte kan komma åt honom. Det han inte vet är att hans närmaste man vid flera tillfällen gått bakom ryggen på honom. De enda som tycks genuint imponerade av honom är de tonåringarna som han anlitar för att mörda.

Islamistisk terrorism

I *Beck – Ditt eget blod* får man se IS-sympatisören Nabil Ashrawi när han tillsammans med Daesh-medlemmar i Jordanien planerar ett terrorattentat mot Sverige. Nabil som redan är misstänkt av Säpo på grund av extremistiska åsikter har delat med sig av i olika chattgrupper på internet, vet att han inte kommer att kunna ta sig in i Sverige under eget namn utan att bli upptäckt. Lösningen på det problemet kommer när Nabils bror Kasim åker till Jordanien för att försöka övertala honom att dra sig ur IS och komma hem till Sverige igen. Daesh-medlemmarna misshandlar Kasim för att få reda på vart han har sitt pass och misshandeln fortsätter tills han avlider. Nabil står vid sidan av under misshandeln, uppenbart upprörd och ropar till de andra att de ska låta Kasim tala. Han försöker dra bort en av männen som misshandlar hans bror men får då själv ett knytnävsslag i ansiktet. Nabil skickas till Sverige med Kasims pass och tar på sig hans identitet som teknikstuderande på universitetet. Han flyttar in i sin brors studentrum under tiden som han förbereder ett attentat mot en musikutställning. Nabil upplever en stark ångest över den situation han befinner sig i. Han försöker att dra sig ur men blir övertalad av Daesh-medlemmarna att

fortsätta. De menar att det är naturligt att vara rädd och påminner Nabil om att de är ”mujahedin”⁸⁰ och att allt de gör ”gör de för Guds skull”. Martin Beck som har gått i pension blir kontaktad av Säpo som ber honom om hjälp i utredningen då han tidigare haft kontakt med både Nabil och hans mamma Zina. Parallellt pågår en separat polisutredning med fallet om den försvunna 17-åringen Josefin. Under utredningen framkommer det att hon tidigare hade varit tillsammans med Kasim Ashrawi, polisen söker upp Kasim ovetandes både om att det egentligen är Nabil och att Säpo letar efter honom.

I filmen får man uppleva familjens extrema sorg över att Nabil är IS-sympatisör. Föräldrarna och då framförallt mamman Zina målas upp som sympatiska människor som gör allt för att försöka hjälpa sina barn. Under filmens gång görs små instick som ska förklara för publiken hur en person från en bra familj kan bli omvänd till IS-soldat. Under samtal med Säpo och genom nyhetsinslag ges förklaringen att de radikala åsikterna oftast inte kommer hemifrån utan ifrån kompisar eller kontakter på nätet. Rekryteringen beskrivs som rena familjetragedier. I slutändan är det Zinas kärlek till Nabil som i sista minuten får honom att inte spränga bomben och istället överlämna sig till polisen.

Förutom berättelserna om hur rekryteringarna till IS-soldat går till får man i filmen se ett exempel på varför Nabil kan ha anledningar till att känna hat mot det svenska samhället då han blir utsatt för rasprofilering. Utan synbar anledning blir han stoppad av en civilklädd polis mitt i ett bostadsområde. Att Nabil har varit med om tidigare möten med polisen blir uppenbart då mannen som ser ut att kunna vara vem som helst inte behöver identifiera sig för att Nabil suckande ska vända sig om och sträcka ut armarna åt sidorna så att polisen kan kroppsvisitera honom. Den enda förklaringen som polisen ger är att han inte känner igen honom sedan tidigare. Nabil får pass kontrollerat, blir ifrågasatt varför han inte har någon plånbok och får plastpåsen han bär med sig genomsökt. Ur påsen plockar polisen upp en hopvikt bönematta och skämtar om att ”man måste ha flygcert för den här, det vet du va?”. Under filmens gång slår tanken mig många gånger att filmskaparna har valt att nyansera bilden av hur någon kan bli en terrorist. I filmen framställs Nabil själv som ett slags offer. Offer för det svenska samhällets rasism, ett offer för Daesh manipulation och ett offer för omständigheterna. Men trots att Nabil själv aldrig deltar i dödsmisshandeln av Kasim och att han aldrig genomför sprängningen av musikutställningen är han inte oskyldig. Det är han som är ansvarig för den 17-åriga Josefines försvinnande. När hon ska söka upp sitt ex Kasim i hans studentrum och i stället finner Nabil där stryker han henne och gömmer undan kroppen i duschen där hon flera dygn senare hittas av polisen när de letar efter Kasim.

Ett öga för ett öga

I *Wallander – Bröderna* sker flera mord samtidigt som en stor militärövning pågår i Ystad. Morden är brutalt utförda med tortyrinslag och en av de döda kvinnorna våldtogs innan hon mördades. Polisen får in flera anmälningar från Ystads invånare om ett otal besvärande händelser och brott som kan kopplas till militärerna som befinner på plats. Bland den stora mängden med anmälningar försvinner ledtrådar som pekar på tre svartklädda män. Polisen börjar ana ett samband mellan mordoffren, alla manliga offer hade varit militärer under samma år och de hade alla deltagit i en gemensam militär operation. Polisen hittar en fjärde man med samma bakgrund som de tror kan vara i fara. De söker upp honom men kommer några minuter för sent, men i stället för att finna honom död hittar de två av gärningsmännen, skjutna i ett bakhåll. De döda gärningsmännen är de två bröderna Halim och Abdel som tillsammans med deras kusin Khalid bevitnade Halim och

⁸⁰ Mujahedin är en benämning på muslimer som utger sig för att vara krigare för sin tro.

Abdels mammas tragiska död i Frankrike när de var barn. Mamman blev överfallen av fyra svenska militärer. Hon våldtogs och misshandlades medan pojkarna bands fast och tvingades att se på, senare avlider hon av sina skador. I vuxen ålder försöker pojkarna nu att hämnas mordet på mamman genom att använda samma slags metoder och klädsel som militärerna gjorde för så många år sedan.

Det tycks som att filmskaparna vill att publiken ska få sympati till åtminstone Khalid. När polisen inser vem det fjärde och sista offret är – Johan Karlsson - och att han ligger i bakhåll och skjuter ihjäl Halim och Abdel som endast var beväpnade med knivar så skiftar polisens fokus. Johan Karlsson framstår som en patriotisk rasist. Han kallar Abdel och Halim för ”jävla blattar” och han ljuger om händelseförloppet som ledde fram till deras död. Han menar att det är förjävligt att folk inte kan få beskydd längre, att han försvarade sitt liv och sitt land med vapen och att om polisen inte kan göra sitt jobb längre så får väl han göra det, att han stoppade några blattar som hade mördat fem svenskar och ”varför är det så i Sverige, att gärningsmännen får psykvård medan hjältarna sätts i fängelse?”. Johan Karlsson släpps på fri fot och Khalid blir efterlyst. När Khalid ser en bild av sig själv i medierna återvänder han till Ystad och söker upp Johan. Johan som är övertygad om att Khalid ska döda honom får i stället höra på när Khalid berättar om att han aldrig mördat någon och att han i själva verket planerar att överlämna sig till polisen. Han citerar Halim och Abdels mamma ”ett öga för ett öga så blir hela världen blind.”. Johan är den som istället drar vapen mot Khalid men blir hejdad av polisen som har gömt sig i folkmassan runt omkring dem. När Johan ser att han är avslöjad väljer han att inte låta sig gripas av polis, han slänger sig i stället framför ett militärfordon och blir överkörd. Huruvida Khalid var oskyldig är inte helt klart. Vid det tredje mordet mördas både make och frun medan deras lilla dotter släpps fri på en bensinstation av Khalid för att hon ska hittas. Efter den händelsen splittras de tre släktingarna och Halim och Abdel söker ensamma upp Johan Karlsson. Det är däremot Khalid som initierar hela händelseförloppet. Den första mannen som de mördade hade ett unikt födelsemärke på halsen som Khalid kom ihåg från när han var liten, och som han direkt kände igen när samme man vandrar in i hans butik för att köpa nordafrikanska föremål 25 år senare. Han ringer till sina kusiner och allting tar fart därifrån.

5.2.1 Svar på frågeställningen – Hur framställs muslimska gärningsmän?

Kontextuellt sett råder det stora skillnader mellan de olika filmatiseringarnas val av gärningsmän. De utgörs av ett överhuvud för en pakistansk familj, en ledare för en kriminell organisation, en IS-sympatisör och en grupp med bröder och kusiner som vill utkräva hämnd för barndomens trauman. Däremot finns det vissa likheter i hur gärningsmännen framställs. Det uppenbart gemensamma mellan de olika porträtteringarna är att de alla är män. Ursprungsland framgår i alla fall förutom när det gäller Khali, men det finns en stor variation i vilka länder som nämns. Hassan är från Pakistan, Nabils familj kommer från Bagdad och polisen tror att Khalid och hans kusiner härstammar från Algeriet. Två av gärningsmännen skildras som troende, Hassan och Nabil som både talar om Gud och ber till Gud. I Nabils fall är hans tro motivet bakom de terrordåd han planerar att utföra. Det stämmer överens med trenden i de samtida hollywoodfilmerna där muslimer försvarar sina brott med budskap från Koranen.⁸¹ För Hassans del tycks skändningen och mordförsöket till viss del vara religiöst motiverat trots att man under filmen får reda på att Karo Kari inte är en muslimsk tradition utan snarare en kulturell sedvänja som inte är förankrad i Islam. Som förklaring på varför han skar ansiktet av offret får polisen till svar att offret ska stå ansiktslös när han möter Gud. Det största motivet bakom Hassans dåd är dock att bevara familjens

⁸¹ Yin 2010 s.107

heder, samma motiv kan man argumentera för att Khali har bakom sina beställningsmord. Khali som har blivit blåst på pengar ges möjligheten att få tillbaka pengarna utan att någon annan dör, men han vill inte framstå som någon som ger ut andra chanser efter att ha blivit lurad. Även ett starkt hämndmotiv kan skönjas, men det tycks ändå som att ryktet och hedern är den största motivatorn. Abdel, Halim och Khalids motiv till mordet är det som sticker ut från de andra gärningsmännens. Det handlar varken om religion eller heder – det rör sig bara om personlig hämnd. Intressant nog framställs deras motiv till mordet som de mest försvarbara trots att det också är de som faktiskt utövar störst våld mot sina offer.

En annan intressant aspekt är skillnaden i hur Khali skildras som gängledare jämfört med gängledare i andra filmer. Det tydligaste exemplet kan man se i mästebrottslingen Gavling som förekommer i flera olika *Beck-filmer*. Gavling är precis som Khali ledaren bakom verksamheterna som poliserna känner till men inte kan komma åt. Det är i stället män som vill arbeta sig uppåt i organisationerna eller som blir mutade som utför skitjobbet och får ta straffen för brotten. Det finns dock en intressant skillnad. Khali framstår som en amatör i jämförelse med Gavling. Inte ens Khalis närmaste man är honom lojal utan gör överenskommelser med andra bakom ryggen på honom. Medan Gavling har en hel stab med professionella till godo kan Khali endast vinna respekt och lojalitet från tonårspojkar. Här ser vi implicit en nedvärderande blick på den muslimska karaktären. Gardell menar att islamofobi har funnits i Sverige i olika former men att det i nutid diskuteras i termer av kultur, religion och värde.⁸² I framställningen av de muslimska karaktärerna finns det en tydlig skillnad gentemot de svenska gärningsmännen och det är just skillnaden i kultur och religion som utmärker sig. Även hos Hassan går det att se den här tendensen till nedvärdering. Hassan målas upp som en skurkaktig karaktär utan några förskönande sidor. Han är hatisk, otrevlig och betar sig som en översittare. Den auktoritära makten han har över sin familj beror endast på att han hade turen att födas först. Han lyckas dock ställa till med problem för poliserna tack vare sina fula knep men blir ändå överlistad av den smartare Gunvald, som även lyckas sätta honom på plats verbalt genom att vara än mer sarkastisk.

Porträtteringen av de muslimska gärningsmännen följer alltså till stor del den etablerade negativa stereotypiseringen som går att se i internationella filmproduktioner.⁸³ Gärningsmännen är muslimska män från mellanöstern som drivs av religiös övertygelse, bevarande av heder och/eller hämnd.

5.3 Frågeställning 3: Framställningen av muslimska karaktärer annat än som gärningsmän

Filmerna visar även upp olika muslimska karaktärer i andra roller än som gärningsmän. Nedan följer en kategorisk sammanställning som har växt fram under analysen av filmernas porträttering av olika muslimska karaktärer.

Muslimerna som försvarslösa flyktingar

I både *Beck* och *Wallander* får man se muslimska och förmodade muslimska karaktärer skildrade som flyktingar som tagit sig till Sverige i hopp om ett bättre liv, men som även i Sverige får möta på hårt motstånd. Det är inte ovanligt att kriminella människor har utnyttjat flyktingarna för sin

⁸² Gardell 2011 s.68-69

⁸³ Shaheen 2003 s.2

egen personliga vinnings skull. I filmen *Beck – Lockpojken* hittas kroppen efter pojken Paaren. Publiken får av Paarens mamma Ino höra om deras tragiska livshistoria. Om hur hon tvingades att fly med sina barn till ett främmande land och hur hon inte visste hur hon skulle bemöta sina barns frågor om när de skulle kunna åka hem igen när hon visste att deras hem inte längre finns kvar. I Sverige fortsätter utsattheten i form av övergrepp och rasism. Paaren blir tillsammans med andra pojkar sexuellt utnyttjade och sedan mördade av en svensk domare. I *Beck – Pensionat Pärlan* får man se en grupp med muslimska flyktingar som faller offer för illegal flyktingsmuggling. Östeuropeiska gärningsmän smugglar illegala preparat på flyktingarnas kroppar och när de väl kommer till Sverige utnyttjas de till illegal arbetskraft. Vid en av transporterna går det fel, ampullen med den illegala substansen kommer i kontakt med syre och exploderar vilket leder till en flyktingmans och en taxichaufförs död. En liknande skildring tar plats i *Wallander – Täckmanteln* där flyktingar smugglas i containrar. Organisationer med goda intentioner ser till att transporterna kan genomföras men en grupp med kriminella utnyttjar både organisationerna och flyktingarna för att smuggla illegala droger till Sverige. En av transporterna går fel och chauffören dumpar containern, utan en tanke på flyktingarna lämnar han den låst och alla flyktingar förutom ett spädbarn avlider.

I *Beck – Den tunna isen* får man också se flyktingar som har flytt till Sverige men här skildras de annorlunda. Nu får man följa karaktärerna och se världen genom deras ögon. Handlingen kretsar kring hockeyrinken där det uppstår konflikter mellan flyktingpojkar, de svenska ungdomarna och deras föräldrar. Det spända läget blir ohållbart då tränaren för flyktingarna och juniorspelarna blir mördad. De svenska ungdomarna är övertygade om att flyktingarna är skyldiga till mordet och är dessutom missnöjda över allting som de anser att flyktingarna får gratis. Några av pojkarna från juniorlaget bestämmer sig för att ta saken i egna händer och tänder eld på flyktingföreläggningen. Polisen riktar även de misstankar mot flyktingarna och intresserar sig särskilt för Majid och Mohammed som var de sista att lämna ishallen samma kväll som tränaren mördades. Filmpubliken förleds först att tro att pojkarna är inblandade i mordet. De bråkar sinsemellan och Majid har mordoffrets mobiltelefon som polisen letar efter. Majid stal tränarens telefon men har ingenting att göra med mordet. I själva verket är han själv ett offer för människosmuggling och utpressning. Precis som i *Beck – Lockpojken* blir flyktingpojkar utsatta för sexuella övergrepp av framgångsrika, svenska män.

Muslimerna som kriminella

Det finns exempel på muslimska karaktärer som framställs som kriminella men som inte intar en aktiv roll som antagonist i filmerna. I *Wallander – Skytten* förhör polisen den 15-åriga killen Assir Moya som har gjort sig skyldig till ett beställningsmord på order av Khali Manchetta. Polisen förhör honom i fängelset där han sitter av tiden för mordet. Assir är tunn och senig med rakat huvud, gängtatuering på axeln och har en hård och kaxig attityd. Han kallar poliserna för ”grisar” och säger att han inte vill hjälpa dem men ger dem trots allt en del användbar information om ”ärret” och ”piketbögen” som satte på ärrets brud och hur ärret ”blev av med sin brud först och sen sin jävla heder”. Assir spänner upp sig och säger att ”jiddrar du med oss UG får du konsekvenserna”. En annan ung kille man får se är Shabir Akbari i *Beck – Den tunna isen*. Shabir som är en del av ett människosmugglingsnätverk och koppleriverksamhet pressar den unga flyktingkillen Majid på pengar han är skyldig för flykten till Sverige. Shabir föreslår att Majid ska börja arbeta för honom när han inte kan leverera de summorna som Shabir kräver. Utan att tala om för Majid vad som förväntas av honom bestämmer han träff med en kund som ska betala för Majids kropp. Majid som nu förstår vad som förväntas av honom gör allt för att ta sig ur situationen. Shabir hotar hans familj och när Majid försöker fly jagar han ikapp honom och börjar misshandla honom men ramlar

och slår i huvudet spå hårt att han hamnar i koma. Ett par andra unga kriminella killar får man se i *Beck – Rum 302*. Fabían och Morad utför ett väpnat rån mot en svensk man, de kommer över hans plånbok och hans bil. En av dem är tidigare känd hos polisen för bilstölder, häleri och olaga vapeninnehav.

Islamistiska fundamentalister och terrorister

Förutom det terrorattentat som planerades men aldrig genomfördes i *Beck – Ditt eget blod* finns det exempel på när islamism och terrorism kommit på tal i andra filmer. I *Wallander – Hämnden* hålls en Mohammed-utställning i kommunhuset, utanför står en grupp med muslimska demonstranter som kastar sönder fönster på byggnaden. Ett attentat riktas mot Ystads el-central och all el slås ut över hela staden och samma natt blir den man som godkänt Mohammed-utställningen skjuten. Det utbryter kaos i Ystad, människor blir fast i hissar och bilar blir stående på gatan när bensinpumparna inte längre fungerar. Då kommer nästa attentat, fem bilar sprängs i luften inom loppet av två minuter. På polisstationen blir det bråk när ett stort antal personer inväntar information och vill anmäla brott. En man tränger sig före i kön och undrar varför man inte får någon information när man redan vet vilka som är skyldiga – nämligen demonstranterna som står utanför kommunhuset och får polis skydd. Poliserna funderar på om de kan ha rätt, om det är terrorism som ligger bakom. Händelserna drar till sig både medial och politisk uppmärksamhet. Journalister skriver artiklar om muslimska dödslistor och om terrorhoten. Polisen får förstärkning av Säpo, militären och försvarsministern tar sig till Ystad för att hålla tal. Under talet blir försvarsministern tillfångatagen av en av militärerna – den egentliga gärningsmannen som hämnas sin sons felbehandling på sjukhus som ledde till hans död. Trots att rätt man är gripen fortsätter medias rapportering om vart nästa attack skulle ske och om muslimer som byggde bomber i köket.

Även i *Beck – Invasionen* får man se islamistisk fundamentalism behandlat och även här väljer manusförfattarna att involvera media och Säpo för att driva upp stämningen. Inledningsscenen till filmen sätter tonen direkt genom att visa två pojkar med militärkläder och dödskallemasker leka med airsoftgevär och bokstavligt talat snubbla på en begravd man i skogen. I följande scener får man se en Moské med böneutrop från minareten och en man som håller ett radband i händerna. Mannen med radbandet hittas senare död och en svensk man som har sin verkstad intill mannens företagslokal uttrycker sig rasistiskt om honom. Han säger bland annat att det är ett jävla rännande med muslimer och att invasionen har börjat. Ayda från utredningsteamet undrar om det kan ligga någonting i det han säger, om de kan ha att göra med ett islamistiskt nätverk. Utredningen leder polisen till en imam. Polisen Oskar Bergman försöker få imamen att ge ifrån sig uppgifter om vad mannen med radbandet talade om för honom innan han mördades men imamen är ovillig att dela med sig av informationen. Han säger att han liksom präster har tystnadsplikt. Oskar svarar att i det HÄR landet har man som medborgare en plikt att hjälpa till att upprätthålla lagen, han får till svar att imamens plikt mot Gud är större. Säpo blir inkopplade och media skriver om ”Säpo-spåren: en svensk moské kopplad till terroristcell?”. Situationen fortsätter att trissas upp fram tills Beck och hans utredningsteam hittar den egentlige förövaren, ett byggföretag som använder sig av illegal arbetskraft.

Både Beckfilmen och Wallanderfilmen väljer här att göra någonting intressant. De använder sig av etablerade stereotyper om muslimer för att måla upp en hotbild som publiken kan känna igen. Man får se våldsamma muslimer som demonstrerar mot en Mohammed-utställning och man får se bilden av en moské och en muslim som pratar ilsket med någon och som sedan fingrar på ett radband. Även om polisen inte direkt släpper tanken på att det kan röra sig om islamistisk

fundamentalist och terrorism så håller de fler spår öppna och det är sedan spåren som leder bort från terrorism som de går vidare med. Säpo lägger sig i utredningarna och håller fast vid terroristspåren samtidigt som medias artiklar om terrorisshot skapar oro i befolkningen. I Wallanderfilmen stormar Säpo den svensk-arabiska föreningen där de våldsamt slår ned människorna i lokalen samtidigt som polisen konfronterar den egentliga gärningsmannen och räddar försvarsministerns liv. Trots ett stort öppet gisslandrama mellan den svenska gärningsmannen och försvarsministern där även hennes barn var inblandat fortsätter media att rapportera om islamistisk terrorism. De oskyldiga materialen som hittades i den svensk-arabiska föreningens lokaler som Säpo stormade rapporteras om som material till bombbyggen. Om gisslandramat skriver de om försvarsministerns tårar och den militär som misstänktes ligga bakom kaoset. Polisen kommenterar att media inte längre pratar om terrorism utan om kaos nu när det visade sig att det inte var muslimer som låg bakom. I Beckfilmen är det den illa ansedda polischefen som kontaktar Säpo, han berättar att en av de muslimska männen skickat pengar till ett konto i Sudan som är Al Qaida-land och att han dessutom hade kontakt med en imam i Fittja. Polischefen tror att det rör sig om en terroristcell som har imploderat.

Muslimska kvinnor

Muslimska kvinnor förekommer inte bland gärningsmännen, och de tar inte särskilt stor plats bland de övriga karaktärerna heller. I många av filmerna framställs de muslimska kvinnorna som tysta, underkuvade och nedtryckta. I *Beck – Det tysta skriket* hittar polisen kropparna efter två flickor som har blivit överkörda av ett tåg. En av flickorna är Jiyān Ghiza, en mycket duktig ung gymnast. När polisen utreder händelsen får de ta del av flickornas vardag, de hittar tecken på att de inte mår så bra och i Jiyāns fall kopplar de det till de höga kraven som hennes pappa ställer på henne. Det kommer fram att Jiyān haft tankar om att sluta med gymnastiken men känt sig pressad till att fortsätta. Ingen ställde frågan om varför hon ville sluta och missade därför att hon blev sexuellt utnyttjad av sin tränare. I slutet på filmen uppdagas det att flickorna själva la sig på tågrälsen för att få slut på vardagens hårda press, hot och våld. Det finns flera exempel på underkuvade kvinnor som står beslöjade i bakgrunden, men det tydligaste exemplet får man se i *Beck – Ditt eget blod*. Steinar åker till Jordanien för att identifiera Kasims kropp. På plats visas det jordanska samhället genom filmkameran. Kvinnorna är tysta och syns endast i bakgrunden, alla med slöja och heltäckande kläder. Steinar talar endast med män när han är där oavsett om det rör sig om poliser, chaufförer och hotellpersonal. Den enda kvinnan han träffar är Alex Beijer, en svensk polis som just då jobbar i Jordanien. Kontrasten mellan den svenska kvinnan och de jordanska kvinnorna är enorm och den blir än större genom de filmtekniska val som filmskaparna gör. Vid första mötet med Alex filmas hon redan innan Steinar kommer in i rummet vilket inte är ett vanligt sätt att introducera en karaktär i de andra Beckfilmerna. Hon sitter ledigt och avspänt i en fåtölj i hotellfoajén där hon dricker en kopp kaffe och läser tidningen medan hon väntar på Steinar. Till skillnad mot de jordanska kvinnorna där man varken får se hår eller kroppsform har Alex axellångt hår, uppkavlade skjorta och tights. Hon framstår som självsäker och sexig. I säsong 5 av Beckserien introduceras karaktären Ayda Çetin, en socionom som blir en del av polisens utredningsgrupp. Hon får en särställning i förhållande till de andra utredarna just för att hon inte är polis, men även för att hon beter sig annorlunda socialt. Hon är stel, rak och har inga problem med att göra sig obekväma – hon verkar rent av inte märka av att stämningen ibland kan bli obekväma runt omkring henne. Hon blir dock respekterad för sin kompetens och med tiden blir hon uppskattad av hela polisgruppen. Ayda är den karaktär som ibland används för att påtala rasism i polisens val. Som i *Beck – Den tunna isen* då Ayda kommenterar att de väljer att förhöra just flyktingarna först.

5.3.1 Svar på frågeställningen – Hur framställs muslimska karaktärer annat än som gärningsmän?

Det är framför allt fyra kategorier av karaktärer som sticker ut i filmerna. Flyktingar som sökt sig till Sverige för att få en fristad men möts av rasism och utnyttjande. Unga hårda killar som lever ett liv som kriminella där de utför småbrott eller utför uppdrag åt andra. Muslimer som stereotypiskt framställs som islamistiska fundamentalister för att lura publiken men visar sig vara helt oskyldiga människor som utsätts för samhällets fördomar. De muslimska kvinnorna framställs mestadels som underkuvade och i bakgrunden, den unga flickan som visas i *Beck – Det tysta skriket* går emot sin egen integritet för att lyda familjen. Den enda kvinnan som sticker ut från mängden är Ayda Çetin som tar en mer aktiv roll i handlingen i sin roll som utredare i polisgruppen. De olika karaktärerna går att känna igen från de stereotyper som bland annat Shaheen och Burris tar upp i sina undersökningar. Muslimer skildras som skurkaktiga tjuvar och som terrorister⁸⁴ och ett vanligt sätt att framställa muslimska kvinnor i hollywoodfilmer har varit just genom att placera dem i bakgrunden, många gånger beslöjade.⁸⁵ En kategori som inte tycks uppmärksammas i forskningen men som förekommer frekvent i de svenska kriminalfilmerna är flyktingarna. Det tycks vara ett svenskt fenomen som inte förekommer i hollywoodfilmerna och man kan fråga sig varför, kan det vara ett slags svenskt hjältekomplex? Filmerna uppmärksammar vissa organisationer, kristna rörelser och privatpersoner som värnar om flyktingarna och som ibland till och med begår lagbrott för att skydda dem. Samtidigt lyfts den utsattheten som flyktingarna lever under. Flyktingarna riskerar sina liv och sätter sig i skulder för att ta sig till Sverige och väl i Sverige blir flera av dem utsatta för rasism, tvångsarbete och övergrepp. Oavsett om de muslimska karaktärerna framställs på ett negativt eller mer positivt sätt så agerar de i majoriteten av filmerna som ”de andra”, som en motsats till de svenska karaktärerna som tycks ha sin grund i en slags standardiserade föreställningar om vad som utmärker muslimer enligt den teori om ”vi och dem” som Eriksen utgår från.⁸⁶ Att just muslimer är den grupp som sticker ut från andra etniciteter och agerar som ”de andra” är inte en slump om man ska utgå från Saids tankar om orientalism.⁸⁷

Det går alltså att se tre återkommande negativa stereotypiseringar som tidigare forskning har hittat i Hollywoodfilmer. Muslimska män som kriminella och som islamistiska fundamentalister och muslimska kvinnor som syns i bakgrunden, underkuvade och beslöjade.^{88 89} En kategori som skiljer sig från de typiska hollywoodfilmernas framställningar är de grupper av flyktingar som skildras upprepade gånger i de svenska filmerna. Kriminalserierna skiljer sig även på det sättet man använder den stereotypa bilden av den islamistiska fundamentalisten som en rökridå för att sedan mot slutet avslöja att det inte alls rörde sig om terrorbrott utan om svenska gärningsmän med helt andra motiv.

⁸⁴ Burris 2008 s.164-165

⁸⁵ Shaheen 2003 s.22-24

⁸⁶ Eriksen 1998 s. 34

⁸⁷ Said 2003 s.1-3

⁸⁸ Burris 2008 s.164-165

⁸⁹ Shaheen 2003 s.22-24

5.4 Frågeställning 4: Förändringar i framställningen av muslimska karaktärer över tid

I de tidigare redogörelserna om de muslimska karaktärerna går det att se vilka olika slags roller muslimer har fått gestalta i kriminalserierna. I den här delen följer en analys över hur de olika karaktärerna skildras över tid under perioden 1993-2018. Sammanställningen är uppdelad på de tre decennierna för att enklare kunna se eventuella förändringar i skildringen relaterat till i vilken tid filmerna är skapade.

1990-talet

Under 1990-talet förekommer muslimska karaktärer främst som flyktingar, som den sexuellt utnyttjade och mördade pojken Paaren. Paarens mamma Ino som tvingats fly med sina barn och inte längre har något att hem att återvända till och som utsätts för rasism i Sverige. Flyktingarna som tar sig till Sverige genom att smuggla ampuller med explosivt innehåll och som sedan hålls gömda och tvingas arbeta på hästgårdar i Sverige. En av männen dör under transporten och en liten flicka som skickades i förväg innan hennes föräldrar hinner komma till Sverige dör i en bilolycka där Gunvald kör bilen. Barn som skickas i förväg där föräldrar aldrig har möjligheten att följa efter är så vanligt att det finns etableringar som jobbar med så kallade ”ankarbarn”. Namnet kommer av att barnen skickas i förväg med en väl inreperad historia, i kulisserna står deras föräldrar i väntan på att barnen ska få asyl och räknar med att de sen ska kunna få det också. Många av föräldrarna lyckas dock aldrig ta sig till Sverige och ankarbarnen blir kvar utan att svenska myndigheter har någon möjlighet att återföra dem då de inte vet barnens rätta namn eller ursprung.

2000-talet

Under början av 2000-talet fortsätter flyktingar att skildras med den tragiska händelsen där flera män och kvinnor lämnas att dö i en container för att de illegala drogerna som transporterades tillsammans med flyktingarna var viktigare för smugglarna. Endast ett spädbarn överlever. Spädbarnet återförenas med sina två äldre syskon som skickades i förväg, precis såsom i filmen från 1990-talet där man talade om ankarbarn. Barnen togs om hand av nunnor på ett kloster under tiden de väntade på föräldrarna som aldrig kom. Under 2000-talet introduceras för första gången muslimska karaktärer som gärningsmän. Hassan Ahmed som av kulturella/religiösa skäl straffar sin svägerska och hennes älskare för otroheten mot hans yngre bror. Bröderna Abdel och Halim som tillsammans med sin kusin Khalid söker upp de fyra män som förgrep sig på brödernas mamma för att tortera och mörda dem och deras anhöriga som hämnd. Khali Manchetta lejer tonårspojkar för att utföra beställningsmord för att visa att man inte kan blåsa honom, en av pojkarna han använder sig av är 15-åriga Assir Moya. Man får även se flickan Jiyan Ghiza som väljer att avsluta sitt liv efter att ha blivit sexuellt utnyttjad av sin gymnastiktränare och inte får det stödet hon behöver hemifrån. Man får för första gången även se inslag av demonstrationer mot en Mohammed-utställning och exempel på samhällets reaktion gällande fundamentalistisk islamist och hotet om terrorism trots att något sådant egentligen inte ägde rum.

2010-talet

Under 2010-talet återupptas de muslimska karaktärerna som flyktingar med Majid och Mohammed och de andra pojkarna på flyktingförläggningen. Muslimska karaktärer som brottslingar fortsätter

med de småkriminella Morad och Fabían som utför ett väpnat rån. I *Beck – Invasionen* får man återigen se exempel på ett avsitt som handlar om fundamentalistisk islamism och hotet om terrorism där muslimerna i slutändan visar sig vara oskyldiga, i själva verket är de bland de egentliga gärningsmännens offer. Under 2010-talet är dock första gången som en karaktär får agera islamistisk terrorist på riktigt när man får se Nabil Ashrawi som har anslutit sig till Daesh planera att utföra ett terrorattentat i Sverige.

Försök att bryta mot stereotyper

Trots att filmskaparna många gånger väljer att utgå från muslimska stereotyper märks det att de gör vissa försök att frånga dem. I *Wallander – Dödsängeln* försvinner flickan Miranda från ett körläger. Polisen besöker hennes familj som härstammar från Iran. Kurt Wallander funderar på om det kan finnas någon okänd svensk pojkvän och ifall det kan röra sig om ett hedersbrott. En ung kvinnlig polisaspirant kommenterar att det är en dum tank och frågar om han utgår ifrån att de är muslimer? Wallander skrattar till och svarar ”Jamen vad fan, är de inte det då?”. Den kvinnliga polisen svarar att det inte låter troligt med ett efternamn som Dano och en dotter som sjunger i en kristen kyrkokör. Här tycks filmskaparna peka på ett vanligt förekommande fenomen som Shaheen tar upp där man i filmer sätter ett likhetstecken mellan muslimer och araber trots att det endast är ca.12 % av världens muslimer som identifierar sig som araber.⁹⁰

Ett ytterligare intressant fenomen som förekommer i filmerna är hur filmskaparna väljer att tackla områden som rör invandring och rasism. I de filmer som berör dessa ämnen för filmkaraktärerna en diskussion som problematiserar till exempel vilka beslut som tas i utredningen. Ett exempel i filmen *Beck – Den tunna isen* är när polisen Steinar pekar ut flyktingarna som den första gruppen som ska höras i utredningen. Ayda kommenterar sarkastiskt ”Ta utlänningarna först. Det vet man ju hur de är.” Steinar svarar lugnt att det var de som var sist ut från ishallen innan mordoffrets hittades död. Problemet lyftes och avväjdes utan att framstå som utpekande eller rasistiskt. Diskussionen fortsätter dock genom hela filmen. Steinar vill vid flera gånger genomföra undersökningar av asylboendet och förhör med flyktingpojkar och Beck varnar för vilka konsekvenser det kan få med bland annat risk för JO-anmälan. Om Aydast påstående var ett sätt att ifrågasätta en polis ingrodda fördomar så framstår det här som ett kritiserande av själva systemet som hindrar poliser från att göra grundliga utredningar i risk att bli anmälda. Varför filmskaparna har valt att skriva scener där Steinar pushar på att få förhöra flyktingarna först eller att få undersöka flyktingboendet fyra gånger varav han får som svar att det kan uppfattas som rasistiskt tre av gångerna är svårt att säga. Det kan vara ett sätt för filmskaparna att dra uppmärksamheten till rasism eller den problematik polisen möter i vardagen, men det kan också vara ett sätt att skapa ett villospår för filmtittarna och nå en större effekt när rätt gärningsman uppdagas.

Det är inte bara genom polisens resonering eller kommentarer som problematiken tacklas. Ett annat fenomen som kan hittas i både Beck- och Wallanderserien är att negativa stereotyper och rasism uttrycks av andra karaktärer som i sin tur framställs på ett negativt sätt. I *Beck – Invasionen* som till en stor del handlar om hur Säpo misstänker muslimska terrorister är det en viss karaktär som står för största delen av de rasistiska åsikterna. Polisen kallar honom för generatormannen, det är en äldre man med en nedgången framtoning, han bär en skitig overall och hoppar på kryckor. Han framstår som bitter och otrevlig och som publik tycker man illa om honom från första stund. Generatormannen är irriterad över att polisen väljer att utreda mord på muslimer men struntade i ett inbrott han tidigare blivit utsatt för. Han är övertygad om att den muslimska invasionen har

⁹⁰ Shaheen 2003 s.4

börjat, att muslimer är kriminella och att den svenska polisen använder sina resurser fel. Själv har han tidigare blivit dömd för misshandel av personer med utländsk bakgrund och han förvarar ett skjutvapen på ett olagligt sätt. När polisen kommenterar hur han förvarar sitt vapen nonchalerar han det och menar att han håller sig till reglerna till skillnad från muslimerna. Gunvald får till slut nog av generatormannen och hans rasistiska kommentarer, han trycker ned honom på golvet och hotar honom med hans egen pistol. Generatormannen som tidigare hävdade att han följer alla säkerhetsrutiner gällande vapnet skriker att han inte ska skjuta och får svaret hur han skulle kunna göra det om nu pistolen är oladdad med en väsentlig del skild från vapnet. Gunvald trycker på avtryckaren och skottet träffar bredvid generatormannen, på ett effektivt sätt har generatormannen och hans åsikter blivit dumförklarade. I filmen använder man sig av samma strategi två gånger då polisen senare upptäcker att en mc-klubb har kameraövervakning och att det skulle hjälpa deras utredning om de får tillgång till filmen. När de knackar på för att fråga om de kan få tillgång till den får de dörren i ansiktet och svaret att de kan komma tillbaka när de har en husrannsakan. Jenny funderar en kort stund och knackar sedan på dörren igen ”Vi försöker sätta dit några muslimska terrorister.”, mc-knutten avbryter svordomarna ”Jaha. Kom in, då”. Utredningen har i det här läget visat på flera spår som pekar på en byggfirma och olaglig arbetskraft snarare än en terroristcell som imploderat. Jenny utnyttjar islamofobin för att kunna komma framåt i utredningen och återigen är det en illa omtyckt karaktär som får stå för de rasistiska åsikterna för att lättare kunna dumförklara dem.

I Beckfilmerna finns det en återkommande karaktär som filmskaparna framför allt använder som en källa till humor men som ibland kan komma med antingen visa eller korkade inspel. Det är den omtyckta karaktären ”grannen”, en mycket udda äldre man som bor vägg i vägg med Beck och som brukar dela ”en stänkare” med Beck ute på respektives balkong. I *Beck – Den tunna isen* börjar det tjuta högljutt i trapphuset när Beck kommer hem från jobbet. Ut från grannlägenheten kommer ”grannen” som svär högljutt. Han ber Beck om hjälp att få tyst på sitt nya larm. Han berättar att han har köpt ett sensorlarm på rea, för att i dagens läge måste man skydda sig ”det kan ju komma vilken jävla terrorist som helst och bryta sig in”. Senare samma kväll går larmet igen och Beck kan höra det hela vägen in till sin lägenhet tätt följt av grannens muntra utrop ”Falskt alarm! Inga terrorister!”. Filmskaparna tycks återigen använda sig av en karaktär som får stå för de bisarra tankarna för att man som filmtittare ska förstå det bisarra i polisens och samhällets misstankar mot flyktingarna för mordet på deras hockeytränare.

Samhällsrelevanta aspekter

Det tycks gå att skönja vissa aspekter i filmerna som går att relatera till samtida samhälleliga fenomen och händelser. Ett exempel är de bränder som anstiftades i flera Stockholmsförorter framför allt under 2013. I *Beck – Rum 302* ska de misstänka Moran och Fabían hämtas in från förorten på ett förhör. Beck och Gunvald vill avvakta lite tills de har mer på fötterna och sedan hämta in dem under diskreta former. Polischefen insisterar på att de ska plocka in dem direkt med polispiheten. Gunvald invänder och frågar om det verkligen är så klokt att storma in när det inte var så länge sen det var ett ”jävla liv därute” och syftar då på förorten. Han frågar om det inte är som att be om det? Det blir som polischefen förordar och Gunvalds farhågor besannas när en grupp med unga män upptäcker de två piketerna och de tungt beväpnade poliserna. De blir attackerade och dagen efter rapporterar media om ”nya upplopp”, ”förorten brinner” och att det i samband med en polisinsats där man skulle gripa två män blossade upp oroligheter på nytt. Flera bilar stacks i brand och butiker i området vandaliserades. Ett annat exempel är flyktingvägen som kom 2015 där en stor grupp med bland annat ensamkommande unga män sökte sig till Sverige och

blev placerade på flyktingförläggningar. Missnöjet bland vissa svenskar mynnade ut i att flera attentat riktades mot flyktingförläggningar där man tände eld på lokalerna. De anlagda bränderna är någonting som diskuteras i *Beck – den tunna isen* där den nationella operativa avdelningen (NOA) utreder en serie anlagda bränder på flyktingförläggningar. Chefen för avdelningen berättar att ”det smäller en gång i veckan” och att de därför tror att det är organiserat. I samma film får man se en kvinnlig anställd på boendet som ömmar för Majid. Man får reda på att han är föräldralös, att han har haft det väldigt tufft och blivit behandlad på barnpsyk. Kvinnan har ansökt om att få bli familjehem åt honom. Det privata engagemanget för de personer som kom till Sverige under flyktingvågen 2015 var stort. I *Beck – Invasionen* hittas ritningar över en företagslokal och Säpo misstänker att det kan röra sig om ett planerat terroristattentat mot lokalerna. När Gunvald ifrågasätter varför man skulle vilja spränga en företagslokal får han av Säpopolisens motfrågan ”varför spränga en bomb på Drottninggatan?” som kan syfta på bombdåden i Stockholm 2010 då Taimour Abdulwahab utförde två explosioner under julhandeln i december. Ett annat fenomen som har diskuterats bland annat i media de senaste åren är rasprofilering. Att i slumpmässiga val alltid lyckas välja ut rasifierade personer. I *Beck – ditt eget blod* får man se Nabil bli kroppsvisiterad och utfrågad utan synbar anledning. Med tanke på att polisen inte ens behövde identifiera sig innan Nabil ställde upp på genomsökningen visar att det inte var första gången som han blev ”slumpmässigt utvald”.

5.4.1 Svar på frågeställningen – Går det att se förändringar i framställningen av muslimska karaktärer över tid?

I de första filmerna där muslimska karaktärer skildras på slutet av 1990-talet och början av 2000-talet finns flera exempel av människor som har flytt undan krig och sedan kommit till en ny tillvaro i Sverige där förtrycket fortsätter. Frånvaron av muslimska illgärningsmän frångår tidigare forskning om Hollywoodfilmer där muslimska gärningsmän och terrorister skildrades långt tidigare än 2001.⁹¹ Under 2000-talet utökas karaktärsrollerna till att innefatta gärningsmän och det blir då också ett ökat fokus på religionen vilket inte tidigare uppmärksammats bland flyktingkaraktärerna. Mot slutet av 2000-talet och under 2010-talet fortsätter religiös övertygelse att vara en del av karaktärerna och den börjar förknippas med terrorismen. Begreppet islamistisk fundamentalism börjar användas. Dessa skildringar är desamma som de negativa stereotypiseringarna som Yin skriver om, islamistiska terrorister som ber till Allah och använder religionen för att rättfärdiga sina handlingar.⁹² Efter flyktingvågen 2015 kommer det en ny typ av skildring av flyktingar som man kan se i *Beck – Den tunna isen*. Förutom flyktingvågen 2015 finns det flera samtida fenomen skildras i filmerna såsom bränderna i förorterna 2013, de anlagda bränderna på asylboenden och rasprofilering.

De fyra första delfrågorna kan alltså besvaras utifrån den kvantitativa och kvalitativa analysen av materialet. Trots vad som tycks vara ansatser att bryta mot existerande negativa stereotypiseringar av muslimer och islam så går det att se tecken på både orientalism och islamofobi i svensk kriminalfiktions med en väletablerad negativ stereotypisering av muslimsk identitet.

Varför dessa bilder inte förändras i nyproducerade filmer beror enligt Shaheens analys på att stereotyperna i sig är reproducerande. Dagens filmskapare fortsätter att skapa det som de själva har

⁹¹ Ward 2007

⁹² Yin 2010 s.107

fått ta del av på filmduken.⁹³ Yin kallar detta fenomen för ”Verissimilitude”⁹⁴, Hollywood fortsätter sin användning av stereotyper som är accepterade av filmpubliken. Denna reproducerande cykel blir som ett moment 22 där Hollywoods produktioner influerar publikens föreställningsvärld som i sin tur påverkar Hollywoods filmproduktioner.⁹⁵ Ward riktar även hon kritik mot Hollywoods porträttering av muslimer och menar att Hollywoods ”ideology of demonisation”⁹⁶ leder till ökad islamofobi. Hon problematiserar det begränsade utbudet av roller som utgörs av muslimer och påpekar att de med en överväldigande majoritet är negativa.⁹⁷ Mansour skriver också om Hollywoods särställning gällande spridningen av amerikansk kultur och amerikanska värden och om det ansvaret som den särställningen innebär. Mansour menar att när det gäller muslimska karaktärer har Hollywood visat sig vara oansvariga och manipulativa. Hollywood har presenterat och förstärkt negativa stereotyper som bottnar sig i en amerikansk orientalistisk syn på araber och muslimer.⁹⁸

Frågan är hur detta kan sättas in i en diskussion om muslimsk identitet i det mångkulturella klassrummet och vad ovanstående negativa stereotypisering kan komma att få för konsekvenser.

5.5 Den mediala bildens påverkan på muslimers självbild och dess didaktiska relevans för det mångkulturella klassrummet

I kapitel tre konstaterade jag att fiktionsfilm och andra narrativa berättelser har en påverkan på individers uppfattning om jagets självbild. Fiktionsfilmens innehåll kan fungera som byggstenar för människor där igenkänningen med karaktärernas drag kan befästa den egna identiteten och filmernas hjältar kan inspirera till en vision över hur man själv vill vara som person.⁹⁹ Vi kan även konstatera att de utvalda kriminalserierna använder sig av negativa muslimska stereotyper. I vissa fall tycks filmskaparna använda sig av de etablerade stereotyperna i syfte att vilseleda publiken för att chocken när den egentliga gärningsmannen avslöjas ska bli extra effektiv. Men trots att filmskaparna genom att avslöja den egentliga (ofta svenska) gärningsmannen så bryter man egentligen inte mot stereotypiseringarna. Precis som Axner påpekar när hon beskriver skildringen av muslimer och islam i media så riskerar en artikel som skrivs i positivt syfte, men som har sin utgångspunkt i negativa skildringar, att förstärka den negativa bilden.¹⁰⁰ Genom att utgå från att de muslimska karaktärerna är förövarna eller att välja att svepa in avsnittet i ett islamistiskt terrorhot så riskerar man att befästa stereotypiseringarna även om karaktärerna i slutändan visar sig vara helt oskyldiga.

Hur frånvaron av igenkänningsbara karaktärsdrag eller hur den negativa representationen av stereotypiseringar påverkar individer med muslimsk identitet är inte djupt utforskat. En studie som har berört ämnet är Mohamed El Marzoukis undersökning från 2009 där han lät en grupp med marockanska ungdomar titta och reagera på terrorismen i filmen *The Kingdom*. Deltagarna ombads återberätta filmens handling och Marzouki upptäckte då ett mönster i deras narrativa berättelser. Ungdomarna berättade vilket budskap som filmen önskade förmedla men berättade även att det budskapet inte stämde överens med deras upplevda verklighet. Trots detta upplevde ungdomarna

⁹³ Shaheen 2003 s.27-28

⁹⁴ Yin 2010 s.112

⁹⁵ Yin 2010 s.112

⁹⁶ Ward 2007

⁹⁷ Ward 2007

⁹⁸ Mansour 2015

⁹⁹ McAdams 1997 (1993) s.5, Axelson 2014 s 142-150

¹⁰⁰ Axner 2015 s.38

de känslor av sympati för filmens protagonister och den motviljan mot terrorism som filmen ville förmedla samtidigt som filmen väckte en vrede mot hur man valde att associera islam med terrorism. Marzouki skriver att när mottagaren för filmens budskap hyser en motsatt uppfattning kan tittaren i stället för att sympatisera med budskapet skapa egna stereotyper om avsändaren och denne blir antagonisten.¹⁰¹ De marockanska ungdomarnas reaktion påminner om den diskrepans som Deldén och Törnégren skriver om angående identitetsformering. Deldén och Törnégren nämnde ett exempel hämtat från USA där färgade kvinnor alltid måste förhålla sig till berättelser som andra skapar som ofta tar sin grund i stereotypa föreställningar.¹⁰² Mot bakgrund av Marzoukis undersökning och Deldéns och Törnégrens undersökning tycks det inte helt osannolikt att muslimska individer skulle kunna tänkas påverkas av kriminalfilmernas negativa stereotypiseringar av muslimer. Jonas Otterbeck skriver i boken *Islam, muslimer och den svenska skolan* om hur muslimska pojkar på högstadiet hanterar nyheter i massmedier som framställer muslimer negativt och i samband med krig, våld och terrorism. Pojkarna kunde förklara nyheterna på två sätt. Dels menade pojkarna att nyheterna var felaktiga, dels förklarades det med att de muslimer som dödar i Allahs namn inte är riktiga muslimer eftersom man inte får döda andra människor. Otterbeck skriver att båda attityderna är strategier för att bevara bilden av muslimer som någonting positivt.¹⁰³

I läroplanens syfte för religionskunskapsämnet står det:

Genom undervisningen ska eleverna ges förutsättningar att kunna tolka kulturella uttryck med anknytning till religiösa traditioner. Eleverna ska också ges möjligheter att utveckla kunskap om hur man kritiskt granskar källor och samhällsfrågor med koppling till religioner och andra livsåskådningar. Undervisningen ska stimulera eleverna att reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt. På så sätt ska undervisningen skapa förutsättningar för eleverna att utveckla en personlig livshållning och förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.¹⁰⁴

Ett förslag på hur detta skulle kunna genomföras ges i *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan* där Malin Löfstedt skriver om fördelarna med att använda sig av film i undervisningen och menar att det med filmens hjälp går att lyfta frågor på ett sätt som inte blir personligt för eleverna.¹⁰⁵ En fråga jag ställer mig är hur detta påverkar elever som inte känner igen sig i de karaktärer som visas eller hur det blir när de karaktärerna som eleverna kan relatera till är nästan uteslutande negativa. Otterbeck menar att det som får en förklaring lättare blir accepterat som naturligt och normalt medan det som förblir okänt är det man kan spinna myter och rykten omkring.¹⁰⁶ Även om kriminalfilmerna ibland motbevisar de stereotypiska schablonbilderna så är det nästan uteslutande de bilderna som används utan att filmpubliken får se någon alternativ bild. Den bilden som lever kvar i minnet är schablonbilden. Den alternativa bilden av islam förblir okänd och får aldrig någon förklaring.

Otterbeck skriver även att barn till invandrare kan utveckla identitetsproblem just på grund av deras särställning som invandrabarn. Uppfattningen om vad som är normalt som man har fått av sina föräldrar utmanas av andra normaliteter. Det finns en risk att barn till invandrare känner sig

¹⁰¹El Marzouki, Mohamed, Mediating terror: Hollywood narratives of terrorism and young Moroccan audiences. *Global Media and Communication*. 7(3), 2011 s.254

¹⁰² Deldén & Törnégren 2020 s.68

¹⁰³ Otterbeck s.115-116

¹⁰⁴ Lgr11

¹⁰⁵ Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011 s.60-63

¹⁰⁶ Otterbeck 2000 s.75

ifrågasatta eller nedvärderade vilket kan leda till identitetsproblem.¹⁰⁷ Därför, menar Otterbeck, att det är viktigt för elever att få sin identitet bekräftad och respekterad och hur viktigt det är för den personliga utvecklingen. Han berättar om ett studiebesök på en islamutställning där en muslimsk elev i klassen fick ett helt nytt självförtroende efter att ha fått hjälpa de övriga klasskamraterna med översättningar av arabiska, förklaringar av islam och skillnader mellan olika föremål. Eleven fick känna en stolthet över sitt kulturarv och eleverna fick en större förståelse för hans kultur.¹⁰⁸ Under sådana premisser så skulle fiktionsfilm kanske kunna förmedla samma värden som utställningen, problemet är att den bilden som fiktionsfilmer liknande de undersökta kriminalfilmerna förmedlar är huvudsakligen negativ och snäv. Samtidigt är det viktigt att inte eleverna uppfattar det som att de blir påtvingade en avvikande identitet. Bara för att en elev har sitt ursprung i t.ex. Turkiet betyder inte det att eleven kan eller vill kunna något om vare sig religionen eller landet. Det kan lika gärna vara den svenska kulturen som eleven känner samhörighet till.¹⁰⁹ Otterbeck betonar att muslimska barn inte skiljer sig från andra barn förutom det faktum att muslimska barn jämfört med många icke-muslimska barn har ett religiöst och ett kulturellt bagage som många svenskar är negativt inställda till eller till och med rädda för. Även detta, att islams storhet bekräftas i den muslimska gruppen samtidigt som islam ses som ett problem av andra, gör att muslimska barn får brottas med sin självbild och den religiösa socialisationen blir komplicerad.¹¹⁰

Peder Thalén och David Carlsson har i *Det postsekulära klassrummet: mot ett vidgat religionskunskapsbegrepp* skrivit att ungdomars livsåskådningar påverkas av populärkulturen bestående av film, serier, böcker och spel vilket i sin tur påverkar det postsekulära klassrummet. Det Thalén och Carlsson tar upp är framförallt den övernaturlighet som ofta finns i dessa olika medier och hur det påverkar ungdomarnas privatreligiositet.¹¹¹ Att detta även är applicerbart på den fiktiva bilden av muslimer låter troligt med tanke på de studier som har undersökt främlingsfientliga tendenser i skolan vilka har påvisat att muslimska elever är den grupp som upplever störst utsatthet.¹¹² Även om det inte säkert går att säga att medias skildringar av muslimer och islam bidrar till den upplevda utsattheten finns det en del forskning som pekar på att medias negativa bild leder till ökad islamofobi.¹¹³ Geir Skeie skriver även han om det mångkulturella klassrummet i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter*. Han skriver om begreppet ”hegemoniska talgenrer”¹¹⁴ som ska beskriva maktförhållanden gällande elevmångfald. Vissa röster i det mångfaldiga klassrummet blir dominerande och då är det framförallt den sekularistiska genren som blir hegemonisk vilket inte bara leder till att andrafiera religiösa elever utan också till att dessa elever väljer att inte göra sin position känd.¹¹⁵ Carolina Holmqvist Lidh skriver även hon i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter* om muslimska elevers upplevelser. Flera muslimska elever talade om nedsättande kommentarer och påhopp med anspelning på den egna och andras religiösa traditioner under lektionerna i religionskunskap. Eleverna försökte att öppet i klassrummet protestera mot vad de uppfattade var gliringar, fördomar och stereotypa framställningar. Holmqvist Lidh tolkade detta motstånd som att eleverna inte definierar och bedömer sig själva enligt sekulära majoritetsnormer

¹⁰⁷ Otterbeck 2000 s.115

¹⁰⁸ Otterbeck 2000 s.73

¹⁰⁹ Otterbeck 2000 s.73

¹¹⁰ Otterbeck 2000 s.121

¹¹¹ Carlsson, David & Thalén, Peder (red.), *Det postsekulära klassrummet: mot ett vidgat religionskunskapsbegrepp*, Högskolan i Gävle, Gävle 2015 s.7

¹¹² Berglund 2012 s.267

¹¹³ Semmerling s.207, s.222, Shaheen 2003 s.1, Ward 2007

¹¹⁴ Skeie, Geir ”Forskningen om interkulturell religionsdidaktik” i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter*, red. Olof Franck och Peder Thalén. 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018 s.75

¹¹⁵ Skeie, 2018 s.75

och att de därför inte har samma drivkraft att smälta in. De elever som försöker smälta in i gruppen försöker reglera sitt beteende mot det som anses vara normalt. De skrattar med och låter sig inte uppröras och döljer sin religiösa positionering för att slippa möta klasskamraters fördomar och kritiska frågor.¹¹⁶

Hur ska man då som lärare tänka kring val av vilket religionsvetenskapligt stoff som ska förmedlas till eleverna för att motverka främlingsfientlighet och islamofobi? Jenny Berglund tar upp denna problematik i *Människor och Makter, 2.0: en introduktion till religionsvetenskap*. Hon problematiserar vad som ska förmedlas för att bidra till förståelse för ”andra”.¹¹⁷ En tendens som har funnits bland lärare har varit att endast undervisa om det som anses vara positivt. Trots all välmening menar Berglund dock att ett sådant urval riskerar att visa en romantiserad eller liberaliserad version av religiösa traditioner. Eftersom skolans uppdrag även är att fostra elever till kritiskt tänkande samhällsmedborgare och de flesta lärare är välmedvetna om att religioner och livsåskådningar historiskt har använts och fortfarande används för att förtrycka människor måste ett sådant urval anses problematiskt. Samtidigt så riskerar ett urval som betonar religioners förtryckande strukturer att bli problematiskt.¹¹⁸ Ytterligare ett problem är en tendens att i svenska läromedel beskriva islam utifrån andra utgångspunkter än kristendomen. Beskrivningarna av islam grundar sig ofta på djupt förenklade och negativa utgångspunkter och både historiska och samtida företeelser uppfattas som dåliga eller exotiska jämfört från de mer positiva premisser som används i beskrivningen av kristendomen.¹¹⁹ Flertalet läromedel innehåller direkta sakfel och många av dessa innehåller snarare en tolkning av islamism än islam, en politisk tolkning av islam. Alternativa former av islam försummas eller ges ett ytterst litet utrymme.¹²⁰ Utifrån dessa förutsättningar tycks det svårt för eleverna att utveckla förståelse för andra människors sätt att tänka och leva. I de granskade kriminalfilmerna går det att se samma tendenser som i de beskrivna läromedlen. De grundar sig på negativa föreställningar om islam och muslimer men det finns också exempel på när dessa föreställningar hånas av polis karaktärerna i filmerna. Använder man sig som lärare av dessa mer problematiserande scener i filmerna och fördjupar varför de kan anses vara problematiska tror jag att det kan bli ett bra lärtillfälle för eleverna.

5.5.1 Svar på frågeställningen – Hur kan individens självbild tänkas påverkas av den mediala bilden av muslimer och vilken didaktisk relevans kan det innebära för det mångkulturella klassrummet?

Fiktionsfilm och andra narrativa berättelser har en påverkan på individens uppfattning om jagets självbild där berättelsens innehåll kan fungera som byggstenar eller inspirera till en vision över hur man vill vara som person.¹²¹ De granskade kriminalserierna använder sig av etablerade negativa stereotyper men tycks även göra försök att ifrågasätta dessa stereotyper genom att verbalt aktivt kritisera dem eller förklara dem oskyldiga genom att visa upp den rätte gärningsmannen. Samtidigt visas inte en alternativ bild av muslimer och islam upp i filmerna, det som visas är nästan en uteslutande negativ bild och även om den ifrågasätts är det den bilden som stannar kvar med tittaren.¹²² En negativ representation kan påverka individen på så sätt att filmens budskap krockar

¹¹⁶ Holmqvist Lidh 2018 s.103

¹¹⁷ Berglund 2010 s.51

¹¹⁸ Berglund, 2010 s.51

¹¹⁹ Berglund, 2010 s.52

¹²⁰ Berglund, 2010 s. 53

¹²¹ McAdams 1997 (1993) s.5, Axelson 2014 s 142-150

¹²² Axner 2015 s.38

med den upplevda verkligheten. Detta kan leda till att filmtittaren istället för att sympatisera med filmens budskap utvecklar egna stereotyper om filmskaparen.¹²³ Mot bakgrund av detta tycks det inte helt osannolikt att muslimska elever skulle kunna tänkas påverkas av kriminalfilmernas negativa stereotypiseringar av muslimer.

Tidigare religionsdidaktisk forskning har visat att muslimska elever upplever en utsatthet i skolan och att det går att se en andrefiering av gruppen med muslimska elever.¹²⁴ Barn till invandrare kan utveckla identitetsproblem då uppfattningen om vad som är normalt som barnen har fått med sig från hemmet utmanas av andra normaliteter som barnen möter i skolan.¹²⁵ Många muslimska barn bär med sig ett religiöst och ett kulturellt bagage som många svenskar är negativt inställda till eller till och med känner en rädsla inför. Denna diskrepans mellan den muslimska gruppens positiva syn på islam och den svenska gruppens negativa syn gör att muslimska elever brottas med sin självbild och den religiösa socialisationen blir komplicerad.¹²⁶ Det går att se strategier som muslimska elever använder för att försöka bevara bilden av muslimer som någonting positivt. En grupp med muslimska högstadipojkar hade två sätt att hantera den negativa mediebild av islam och muslimer, genom att peka på felaktigheterna med nyheterna och genom att förklara att de som dödar i Allahs namn inte är riktiga muslimer eftersom en riktig muslim inte får döda andra människor.¹²⁷ Flera muslimska elever upplever gliringar, fördomar och stereotypa framställningar som de öppet försöker att protestera mot i klassrummet.¹²⁸ Andra elever väljer att inte göra sin religiösa position känd och skrattar med för att smälta in och slippa möta klasskamraters fördomar och kritiska frågor.¹²⁹

Att välja religionsvetenskapligt stoff som ska motverka främlingsfientlighet och islamofobi har tacklats på olika sätt av lärare. En tendens har varit att endast undervisa om det som kan anses vara positivt vilket riskerar att romantisera och liberalisera religiösa traditioner. Då ett av skolans uppdrag är att fostra elever till kritiskt tänkande samhällsmedborgare och det faktumet att många religioner och livsåskådningar har förtryckt och förtrycker människor gör att ett sådant positivt urval blir problematiskt. Ett urval som betonar religioners förtryckande strukturer riskerar i sin tur att bli problematiskt och bidrar inte till att utveckla en förståelse för andra människor.¹³⁰ I läroplanens syfte för religionskunskap står det att eleverna ska ges förutsättningar att kunna tolka kulturella uttryck med anknytning till religiösa traditioner. Eleverna ska kritiskt kunna granska källor och samhällsfrågor med koppling till religioner och livsåskådningar och eleverna ska reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt för att på så sätt utveckla en personlig livshållning och få förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.¹³¹ I svenska läromedel finns det en tendens att beskriva islam utifrån djupt förenklade och negativa utgångspunkter och islams historia och samtida händelser beskrivs negativt och exotiskt jämfört

¹²³ El Marzouki, 2011 s.254

¹²⁴ Berglund 2012 s.267

¹²⁵ Otterbeck 2000 s.115

¹²⁶ Otterbeck 2000 s.121

¹²⁷ Otterbeck, 2000 s.115-116

¹²⁸ Holmqvist Lidh, 2018 s.103

¹²⁹ Skeie 2018 s.75, Holmqvist Lidh, 2018 s.103

¹³⁰ Berglund, 2010 s.51

¹³¹ Lgr11

med mer positiva premisser som används för att beskriva kristendomen.¹³² Flera läromedel innehåller snarare en tolkning av islamism, än islam.¹³³ Dessa förutsättningar ger inte de bästa möjligheter för elever att uppnå religionskunskapsämnets syfte. Även kriminalfilmerna grundar sig på negativa föreställningar om islam och muslimer men i filmerna finns det också exempel på när dessa föreställningar utmanas och rent av hånas. Använder man sig som lärare av dessa mer problematiserande scener i filmerna och fördjupar varför de kan anses vara problematiska tror jag att det kan bli ett bra lärtillfälle för eleverna. Fördelarna med att använda film i undervisningen uppges vara att det med filmens hjälp går att lyfta frågor på ett sätt som inte blir personligt för eleverna.¹³⁴ Detta kan dock bli ett problem om representationen för vissa grupper av elever är nästan uteslutande negativ.

5.6 Resultat

Min hypotes är att fiktion i form av kriminalseriers val av gärningsmän kommer att förändras med tiden och följa globala händelseförlopp. I de fall där kriminalserierna sträcker sig så långt tillbaka som till 90-talet finns det skäl att anta att individer med en östeuropeisk härkomst kommer att vara överrepresenterade som gärningsmän mot bakgrund av kalla kriget under efterkrigstiden fram till Berlinmurens fall 1989. På samma grunder ponerar jag att gärningsmän med muslimsk och/eller förmodad muslimsk härkomst kommer att förekomma mer frekvent som antagonister under de filmer som producerades under 2000-talet mot bakgrund av terrorattentatet 11 september 2001.

Min undersökning visar att gruppen med östeuropeiska gärningsmän är som störst under 1990 för att sedan succesivt minska under 2000- och 2010-talen. Muslimska gärningsmän förekommer inte i de undersökta kriminalserierna förrän efter 2001 och framåt vilket överensstämmer med min hypotes.

Det finns vissa likheter i framställningen av de muslimska gärningsmännen men kontexten skiljer sig åt. De är alla män och de har alla ursprung i mellanöstern i de fall där hemland nämns. Motiven bakom mordet är religiösa, hedersrelaterade och/eller hämndmotiverade. Gärningsmännens karaktärer följer ett etablerat stereotypiserat mönster, en är överhuvud för en hierarkisk familj, en är gangsterledare och en är IS-soldat. De tre sista gärningsmännen skiljer sig åt från de etablerade stereotyperna gällande motiv.

I framställningen av övriga muslimska karaktärer är det fyra kategorier som sticker ut i filmerna. Flyktingar som framstår som offer, unga tuffa killar som ägnar sig åt kriminell verksamhet, islamistiska fundamentalister och kvinnor som står tysta och underkuvade i bakgrunden. Det är endast i en av filmerna som gärningsmannen faktiskt är en islamistisk fundamentalist, vid de övriga tillfällena är muslimerna oskyldiga.

Skildringen av de muslimska karaktärerna förändras över de tre decennierna som kriminalserierna utspelar sig över. Under 1990-talet är det flyktingar som många gånger målas upp som offer som visas. Under 2000-talet fortsätter bilden av flyktingar samtidigt som muslimska gärningsmän introduceras, det blir även ett ökat fokus på den religiösa övertygelsen vilket inte kunde ses bland

¹³² Berglund, Jenny 2010 s.52

¹³³ Berglund, Jenny 2010 s. 53

¹³⁴ Löfstedt, 2011 s.60-63

flyktingarna. Under slutet av 2000-talet och 2010-talet förknippas religionen i allt högre grad med terroristiska handlingar och man börjar använda begreppet islamistisk fundamentalism. Under slutet av 2010-talet får man även se en ny slags skildring av flyktingar som ett resultat av den flyktingvåg Sverige upplevde under 2015.

Utifrån min teoretiska analys om identitetsformering, förväntansberättelser och forskningen om fiktionsfilm som resurs för uppfattningar om det egna jaget, så menar jag dock att det finns goda skäl att tro en etablerad diskurs av islamofobi och fientliga bilder av muslimer har en påverkan på elever i dagens pluralistiska klassrum.

Detta ämne torde vara föremål för framtida forskning, vilket jag utvecklar ytterligare under 6.3.

6. Diskussion

I den här delen diskuteras resultatet på undersökningen följt av en metoddiskussion och förslag på framtida forskning.

6.1 Resultatdiskussion

Undersökningens övergripande syfte var att problematisera och analysera en negativ stereotypisering av muslimer och förmodade muslimer i samhället. Problembilden bröts ned i fem frågeställningar som jag delvis anser vara besvarade i min undersökning. Resultatet på första frågeställningen är för vagt för att kunna dra några generaliserbara slutsatser men det finns tendenser som pekar på att den muslimske gärningsmannen inte introducerades förrän efter 11 septemberattentatet 2001 och därefter har muslimer som gärningsmän varit återkommande. Frågeställningarna 1, 2 och 3 var mer kvalitativa i sin natur och resulterade i en tematisk sammanställning över hur kriminalserierna skildrar muslimska karaktärer. Skildringarna följde i mångt och mycket ett internationellt mönster av en explicit och implicit negativ framställning men det gick även att skönja svenska trender som inte var karaktäriserande för Hollywoodfilmernas framställningar. Resultatet på den femte frågeställningen visar tendenser på att muslimska individer påverkas av den negativa bilden som visas av muslimer i fiktionsfilm och övriga media. Det finns studier som visar att elever med muslimsk identitet upplever en utsatthet i skolan och att flera elever har utvecklat olika strategier för att hantera detta.

Tidigare forskning på området gällande fiktionsfilm och negativa stereotypiseringar har mestadels förts i en amerikansk kontext men det finns begränsat med forskning gällande svenska fiktionsfilmer. Min undersökning tar sin utgångspunkt i tidigare forskning om hur Hollywoodproducerade fiktionsfilmer använder sig av negativa stereotypiseringar av muslimer. Det min studie bidrar med till forskningsfältet är att undersöka samma typ av frågor satta i en svensk kontext. I min undersökning har jag fört ett resonemang om vilka konsekvenser negativa skildringar av muslimer kan tänkas få för unga individer med muslimsk identitet och hur det i sin tur kan komma att påverka det mångkulturella klassrummet.

6.2 Metoddiskussion

Det valda materialet bestod av 85 filmer från två olika kriminalserier. Det är mycket möjligt att resultatet hade blivit annorlunda om ett annat urval hade gjorts. Anledningen till varför det var just kriminalserier som valdes beror på att kriminalfilm har en uppbyggnad där man är beroende av en antagonist och/eller en hotbild som tydliggörs på ett påtagligt sätt. Att just Wallander och Beck valdes ut bland alla svenska kriminalserier som finns är först och främst för att de utspelar sig över minst tre decennier. En annan anledning är för att Wallander och Beck har ett sådant upplägg där varje ny film vanligtvis innebär en ny antagonist eller hotbild vilket ger ett bra tillfälle att undersöka hur ofta filmskaparna väljer att använda sig av olika slags karaktärer. Det finns andra slags kriminalfilmer som bygger på att utreda samma brott över en hel säsong eller där samma kriminella gäng ligger bakom en stor del av brotten. Om en sådan kriminalserie hade valts hade resultatet så klart blivit annorlunda.

I den första delen av undersökningen som utgjordes av en kvantitativ analys valde jag att endast räkna varje förekomst av en etnicitet eller nationalitet som en gärningsman oavsett hur många personer som faktiskt hade utövat brottet. Det är tänkbart att undersökningen hade gett ett annat resultat om räkningen av antalet gärningsmän hade skett på ett annorlunda vis. Hade det egentliga antalet gärningsmän räknats hade troligtvis procentsatserna sett helt annorlunda ut med en än större majoritet av nordiska gärningsmän, men då hade troligtvis de andra grupperna försvunnit i den stora mängden vilket hade gett en missvisande bild över hur ofta filmskaparna faktiskt valde att använda sig av andra etniciteter är svenska. Risken finns också att resultatet inte hade varit lika tillförlitligt då antalet gärningsmän i grupper många gånger inte anges.

I analysen av antalet gärningsmän valde jag att endast inkludera de gärningsmän som låg bakom de huvudbrott som utreddes genom filmerna och inte de sidospår eller äldre brott som diskuterades. Förutom de fyra tillfällena som tas upp i den andra frågeställningen fanns det fler muslimska kriminella karaktärer som inte togs med i tabellen. Exempel på sådana gärningsmän som har blivit bortsållade är muslimska karaktärer som ligger bakom andra brott som exempelvis väpnat rån, våldtäkt eller till och med tidigare mord som skedde innan filmens handling men som är oskyldiga till det aktuella mord som poliserna utreder. Resultatet hade kunnat se annorlunda ut om jag hade valt att inkludera även sådana slags brott men med tanke på det stora underlaget av 85 filmer fanns det ett behov av en avgränsning till huvudbrotten. En inkludering av alla slags former av kriminalitet från 85 filmer är för omfattande för att kunna analyseras i den här undersökningen.

Jag uppskattar att undersökningen har en hög validitet.¹³⁵ Undersökningens problembild var att undersöka hur ofta olika gärningsmän förekommer, hur muslimska gärningsmän framställs, hur andra muslimska karaktärer framställs, huruvida denna framställning förändras med tiden och utifrån svaren på dessa frågor föra en diskussion om hur detta kan tänkas påverka individens självbild och i förlängningen det mångkulturella klassrummet och det är det som har undersökts. Jag anser även att undersökningen har en hög reliabilitet¹³⁶, genom den strukturerade analysen menar jag att jag har fått ett tillförlitligt resultat. Min uppfattning är att undersökningen är replikerbar utifrån den metodologiska beskrivningen.

¹³⁵ Eliasson, Annika. *Kvantitativ metod från början*, Tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2013 s.16

¹³⁶ Elisasson 2013 s.14

6.3 Förslag på framtida forskning

I samhället idag kan vi se en ökande grad av islamfientlighet och det kommer att leda till ett ökande bekymmer för personer med muslimsk identitet. Som en fortsättning på den här undersökningen hade det varit av intresse att undersöka hur andra svenska filmproduktioner har valt att förhålla sig till inkluderingen och framställningen av muslimska karaktärer. De två undersökta kriminalserierna följer i mångt och mycket internationella trender i fiktionsfilm men underlaget är för begränsat för att kunna applicera det på svenska filmer överlag. Framförallt finns det ett behov av att undersöka den muslimska gruppens egna attityder om fiktionsfilm. I översikten över tidigare forskning inför den här undersökningen finns det en stor lucka över hur muslimska individer påverkas av att utsättas för negativa stereotypiseringar av muslimer och islam i fiktionsfilm. Ett förslag på framtida forskning är att undersöka hur elever med en muslimsk identitet själva reagerar på den etablerade negativa stereotypiseringen i fiktiva filmer i relation till uppfattningen om det egna jaget, identitetsformering och förväntansberättelser.

7. Sammanfattning

Undersökningens syfte var att problematisera och analysera en negativ stereotypisering av muslimer och förmodade muslimer i samhället genom att granska fiktionsbilder av muslimer och göra en diskussion kring hur gestaltningen kan tänkas påverka muslimska individers självbild och vad detta kan komma att få för konsekvenser i det mångkulturella klassrummet. En hypotes ställdes upp i början av undersökning som löd:

Min hypotes är att fiktion i form av kriminalseriers val av gärningsmän kommer att förändras med tiden och följa globala händelseförlopp. I de fall där kriminalserierna sträcker sig så långt tillbaka som till 90-talet finns det skäl att anta att individer med en östeuropeisk härkomst kommer att vara överrepresenterade som gärningsmän mot bakgrund av kalla kriget under efterkrigstiden fram till Berlinmurens fall 1989. På samma grunder ponerar jag att gärningsmän med muslimsk och/eller förmodad muslimsk härkomst kommer att förekomma mer frekvent som antagonister under de filmer som producerades under 2000-talet mot bakgrund av terrorattentatet 11 september 2001.

För att kunna pröva min hypotes och för att kunna uppnå mitt övergripande syfte valde jag att bryta ned problembilden till fem frågeställningar som jag avsåg besvara i min undersökning.

1. *Vilka* etniciteter och nationaliteter förekommer bland gärningsmännen i en tidserie av kriminalfiktion producerade 1990-2019 och finns det vissa som förekommer mer frekvent än andra?
2. *Hur* framställs muslimska gärningsmän?
3. *Hur* framställs muslimska karaktärer annat än som gärningsmän?
4. Går det att se *förändringar* i framställningen av muslimska karaktärer över tid?

Svaret på de första fyra frågorna kommer att ge underlag för den femte frågan som är mer teoretisk och didaktisk.

5. Hur kan individens självbild tänkas påverkas av den mediala bilden av muslimer och vilken didaktisk relevans kan det innebära för det mångkulturella klassrummet?

Det analyserade materialet utgjordes av 85 filmer från kriminalserierna *Beck* och *Wallander* som gavs ut under 1990-, 2000- och 2010-talen. En kvantitativ analys genomfördes för att se vilka etniciteter och nationaliteter det fanns bland gärningsmännen som sedan fördelades på grupperna nordiska,

östeuropeiska, muslimer, övriga nationaliteter och organisationer. Gruppen av nordiska gärningsmän var störst under alla tre decennium följt av östeuropeiska gärningsmän som var som flest under 1990-talet för att därefter minska. Muslimska gärningsmän förekom inte förrän under 2000-talet. Därefter genomfördes en kvalitativ analys över hur muslimska gärningsmän framställdes. Gärningsmännen framställdes som män med ursprung i mellanöstern som många gånger drevs av hat. Motiven bakom morderna är religiösa, hedersrelaterade och/eller hämndmotiverade. En tematisk kategorisering gjordes utifrån analysen av övriga muslimska karaktärer där fyra kategorier stack ut, flyktingar, småkriminella, islamistiska fundamentalister och underkuvade kvinnor. I en jämförelse av de olika karaktärerna över tid framkom det att de filmer som producerades under 1990-talet och början av 00-talet framställde muslimer som flyktingar. En bit in i 2000-talet får man för första gången se muslimska gärningsmän och det fortsätter sedan in i 2010-talet. Det är även under 2000-talet som begreppet islamistisk fundamentalism introduceras men det är inte förrän under 2010-talet som man får se en faktisk fundamentalist planera ett terrorattentat. Under 2010-talet introduceras även en ny typ av flykting troligtvis som ett resultat av den faktiska flyktingvåg som skedde 2015 i Sverige.

I den sista delen av undersökningen fördes ett teoretiskt resonemang utifrån tidigare forskning om identitetsformering och förväntansberättelser om huruvida den fiktiva filmens negativa stereotypiseringar av islam och muslimer kan tänkas påverka självbilden och vilken didaktisk relevans det kan tänkas innebära för det mångkulturella klassrummet. Det empiriska materialet indikerade att muslimska elevers självbild påverkas av konflikten mellan den upplevda verkligheten och den negativa bilden som råder i det svenska samhället och de muslimska eleverna upplever en utsatthet i svenska skolor.

Den hypotes jag ställde upp stämde till viss del. De östeuropeiska gärningsmännen domderades under 1990-talet för att sedan succesivt minska under 2000-talet och 2010-talet. De muslimska gärningsmännen förekom inte förrän efter 2001 vilket kan ge en indikation på att terroristattentatet den 11 september 2001 var ett startskott på en mer negativ skildring av muslimska karaktärer. Filmunderlaget är dock för begränsat för att kunna dra några bestämda slutsatser.

Referenser

- Axelson, Tomas, *Förtätade filmögonblick: den rörliga bildens förmåga att beröra*, 1 uppl., Liber, Stockholm, 2014
- Axelson, Tomas, Människans behov av fiction: Den rörliga bildens förmåga att beröra människan på djupet. *Kulturella perspektiv*. 2:20, 2011
- Axner, Marta, *Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering – rapport från medianalys om representationer av muslimer i svenska nyheter*. Centrum för forskning om religion och samhälle. Uppsala universitet. 2015
- Berglund, Jenny, Islam som resurs? i Lövheim, Mia, Lövheim, Mia & Bromander, Jonas, *Religion som resurs: existentiella frågor och värderingar i unga svenskers liv*, Artos, Skellefteå, 2012
- Berglund, Jenny, ”Religionsdidaktik” i *Människor och Makter, 2.0: en introduktion till religionsvetenskap*. Forskning i Halmstad nr 21, Halmstad 2010
- Björkdahl Ordell, Susanne, ”Kvantitativ data och forskningsansats, i *Lära till lärare: att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*, red. Jörgen Dimenäs, 1. Uppl., Liber, Stockholm, 2007 s.195
- Bleich, Erik. What is islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. *American behavioral scientist* 55(12) 2011 s.1581-1600. doi: 10.1177/0002764211409387
<http://journals.sagepub.com/www.bibproxy.du.se/doi/pdf/10.1177/0002764211409387>
(hämtad 2017-12-13)
- Burris, Gregory A, Sultans of the silver screen – The turk in reactionary cinema. *Journal of popular film & television*. 35(4):164-173, December 2008
- Carlsson, David & Thalén, Peder (red.), *Det postsekulära klassrummet: mot ett vidgat religionskunskapsbegrepp*, Högskolan i Gävle, Gävle 2015
- Deldén, Maria & Törnegren, Gull, Identitet, etik och historiemedvetande: En analys av filmen Sameblod som potentiellt undervisningsmaterial i ämnena religionskunskap och historia. *Utbildning & lärande*. 14:1, 2020
- Eliasson, Annika. *Kvantitativ metod från början*, Tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2013
- El Marzouki, Mohamed, Mediating terror: Hollywood narratives of terrorism and young Moroccan audiences. *Global Media and Communication*. 7(3) (2011) 251-256
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.959.3851&rep=rep1&type=pdf>
(hämtad 2017-12-27)
- Eriksen, Thomas Hylland, *Etnicitet och nationalism*, Nya Doxa, Nora, 1998
- Gardell, Mattias, *Islamofobi* Leopard Förlag, Stockholm, 2011

Holmqvist Lidh, Carina ”Representera och bli representerad: elever med religiös positionering i möten med skolans religionskunskapsundervisning” i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter*. red Olof Franck och Peder Thalén. 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018

Jensdotter, Linnea, *Religion och politik I hybrida mediemiljöer: En analys av kommentarer till nyheter om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2021

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011 s.60-63

Malmqvist, Johan, ”Analys utifrån redskapen”, i *Lära till lärare: att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningsätt och vetenskaplig metodik*, red. Jörgen Dimenäs, 1, uppl., Liber, Stockholm, 2007 s.122

Mansour, Noura. Hollywood’s anti-arab and anti-muslim propaganda. *Middle East Monitor* 2015-01-29

<https://www.middleeastmonitor.com/20150129-hollywoods-anti-arab-and-anti-muslim-propaganda/> (hämtad 2017-12-12)

McAdams, Dan P., *The stories we live by: personal myths and the making of the self*, Guilford Press, New York, 1997 (1993)

Otterbeck, Jonas, *Islam, muslimer och den svenska skolan*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Said, Edward W., *Orientalism*, Penguin, London, 2003 (1979)

Semmerling, Tim Jon. Those ‘evil’ muslims! Orientalist fears in the narratives of the war on terror. *Journal of muslim minority affairs*. 2008-02-28 <http://www.tandfonline.com/www.bibproxy.se/doi/abs/10.1080/13602000802303144>

(hämtad 2017-12-13)

Shaheen, Jack G., *Guilty: Hollywood’s verdict on arabs after 9/11*, Interlink, Northampton, Mass., 2008

Shaheen, Jack G., *Reel bad arabs: how Hollywood vilifies a people*, Arris, Moreton-in-Marsh, 2003

Skeie, Geir ”Forskningen om interkulturell religionsdidaktik” i *Interkulturell religionsdidaktik utmaningar och möjligheter*. red Olof Franck och Peder Thalén. 1 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018

Svenska Filminstitutet, *Publikens förändrade beteende om filmkonsumtion i olika målgrupper*, 2014 <https://www.filminstitutet.se/globalassets/2.-fa-kunskap-om-film/analys-och-statistik/publikationer/publikundersokningar/egna-undersokningar/publikens-forandrade-beteende.pdf>

(hämtad 2021-02-15)

Svenska Filminstitutet, *Utbudet på den svenska vod-marknaden*, 2019

<https://www.filminstitutet.se/globalassets/2.-fa-kunskap-om-film/analys-och-statistik/publikationer/ovrigt/2019/utbudet-pa-den-svenska-vod-marknaden.pdf>
(hämtad 2021-02-15)

Ward, Lucy. From Aladdin to Lost Ark, muslims get angry at 'bad guy' film images. *The Guardian*. 2007-01-25 <https://www.theguardian.com/media/2007/jan/25/broadcasting.race> (hämtad 2017-12-12)

Yin, Tung. Through a screen darkly. *Duke forum for law & social change*. Volym 2:103 (2010)
<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=dfisc>
(hämtad 2017-12-12)

Filmografi

- Abramson, Hans (Regissör). *Beck – Roseanna* (Film). Sverige: Svensk Filmindustri. 1967
- Apelgren, Stephan (Regissör). *Beck – Invasionen* (Film). Sverige: C-More. 2015
- Berg, Peter (Regissör). *The Kingdom* (Film). USA: Universal Pictures. 2007
- Blake, Edwards (Regissör). *Breakfast at Tiffany's* (Film). USA: Paramount Pictures. 1961.
- Brändström, Charlotte (Regissör). *Wallander – Hämnden* (Film). Sverige: Yellow Bird. 2009
- Edwards, Blake (Regissör). *Breakfast at Tiffany's* (Film). USA: Jurow-Shepherd Production. 1961
- Engström, Anders (Regissör). *Wallander – Täckmanteln* (Film). Sverige: Yellow Bird. 2006
- Fagerström-Olsson, Agneta (Regissör). *Wallander – Dödsängeln* (Film). Sverige: Yellow Bird. 2010
- Fagerström-Olsson, Agneta (Regissör). *Wallander- Skytten* (Film). Sverige: Yellow Bird. 2009
- Farschou Jørn (Regissör). *Wallander – Bröderna* (Film). Sverige: Yellow Bird. 2005
- Hamrell, Harald (Regissör). *Beck – Det tysta skriket* (Film). Sverige: Filmlance International AB. 2007
- Hamrell, Harald (Regissör). *Beck – Mannen utan ansikte* (Film). Sverige: Per Holst Filmproduktion. 2001
- Klingberg, Mårten (Regissör). *Beck – Den tunna isen* (Film). Sverige: C-More 2018
- Klingberg, Mårten (Regissör). *Beck – Ditt eget blod* (Film). Sverige: C-More. 2018
- Klingberg, Mårten (Regissör). *Beck – Rum 302* (Film). Sverige: C-More. 2015
- Klänge, Pontus (Regissör). *Beck – Undercover* (Film). Sverige: C-More. 2020
- Klänge, Pontus (Regissör). *Beck - Utom rimligt tvivel* (Film). Sverige: C-More. 2020

Ohlin, Lisa (Regissör). *Beck - Den förlorade sonen* (Film). Sverige: C-More. 2021

Ohlin, Lisa (Regissör). *Beck - Döden i Samarra* (Film). Sverige: C-More. 2021

Seth, Pelle (Regissör). *Beck – Lockpojken* (Film). Sverige: Egmont Film. 1997

Sundvall, Kjell (Regissör). *Beck – Pensionat Pärlan* (Film). Sverige: Filmlance International AB. 1998

Widerberg, Bo (Regissör). *Beck - Mannen på taket* (Film). Sverige: AB Svensk Filmindustri. 1976